

Guovlo hálldahusdoaimmahat

Eastadeaddji
gárrenávnnasbargu

Lappi guovlluhálldahusa
doaibmaguovllu
gielddain jagi 2020

Alladárkkisteaddji Sanna Ylitalo
Lappi
guovlluhálldahusdoaimmahat

Ovddidanhoavda Jaana Markkula
Dearvvašvuoda ja
buresbirgejumi lágádus

Vuođđobálvalusat, vuogatvuodadorvu ja lobit ovdasvástadussuorgi

105/2021 Aluehallintovirastojen julkaisuja
Guovlluhálldahusdoaimmahagaid almmustahttimat

Lappi guovlluhálddahusdoaimmahat

Vuođđobálvalusat, vuogatvuodadovru ja lobit ovddasvástádussuorgi

Eastadeaddji gárrenávnasbargu Lappi guovlluhálddahusdoaimmahaga
doaibmaguovllu gielldain jagi 2020

29.9.2020

Alladárkkisteaddji Sanna Ylitalo ja Ovddidanhavoavda Jaana Markkula

Aluehallintovirastojen julkaisuja 105/2021

Guovlluhálddahusdoaimmahagaid almmustahttimat 105/2021

ISSN 2343-3132

Roavvenjárga

2020

GOVVIDANBLÁÐÐI

Almmustahtinráiddu namma ja nummir
Guovlluhálddahusdoaimmahagaid almmustahttimat 105/2021

Dahkkit Alladárkkisteaddji Sanna Ylitalo Lappi guovlluhálddahusdoaimmahat Ovddidanhoavda Jaana Markkula Dearvvašvuoda ja buresbirgejumi lágádus	Almmustahttináigi Čakčamánnu 2020
	Doibmiibiddji(t) Lappi guovlluhálddahusdoaimmahat
	Doaibmanorgána ásahanbeaivi -

Almmustahttima namma
Eastadeaddji gárrenávnasbargu Lappi guovlluhálddahusa doaibmaguovllu gielldain jagi
2020

Čoahkkáigeassu

Eastadeaddji gárrenávnasbargu lea láhkaásahussii vuodđuduuvvan doaibman (ee: vuodđoláhka, láhka eastadeaddji gárrenávnasbarggu ordnemis, alkoholaláhka, duhpátláhka, narkotihkkaláhka, ruhtaspealloláhka, dearvvašvuodafuolahusláhka, sosiálafulahusláhka ja gárrenávnasfuolahusláhka). Stáhta ja gielldaid geatnegasvuohtan lea luovvat bargui dárbbashaš ráhkadusaid. Eastadeaddji gárrenávnasbarggu dahket mánggat eará virgeoapmahaččat, organisašuvnnat, fitnodagat ja servošat. Eastadeaddji gárrenávnasbargu lea maiddái juohkehaš riikkavuloža ášši.

DBL ja guovlluhálddahusdoaimmahagat kártejedje eastadeaddji gárrenávnasbarggu dili ja ráhkadusaid gielldain eastadeaddji gárrenávnasbarggu kontáktaolbmuide sáddejuvvon dihtoštemiin giđđat jagi 2020. Earenoamáš beroštumi čuozáhahkan ledje eastadeaddji gárrenávnasbarggu ráhkadusat, dahje leatgo gielldat namahan láhkaásahussii vuodđuduuvvan eastadeaddji gárrenávnasbarggus vástidan doaibmanorgána, doaibmágo gielddas eastadeaddji gárrenávnasbarggu doibmiibiddji mánggasuorgat bargojoavku, koordinerego eastadeaddji gárrenávnasbarggu namahuvvon kontáktaolmmoš ja mo eastadeaddji gárrenávnasbargu lea heivehuvvon oassin gielldaid doaibmama plánema.

Dán raporttas ovdanbuktojuvvon bohtosat govvejtit Lappi guovlluhálddahusdoaimmahaga doaibmaguovllu gielldaid ráhkadusaid dáid njealje mihttára oasis cuono-miessemánus 2020. Boahtán bohtosiid sihke našuvnnalaš referánssaid vuodul raporttas addojuvvo gielddaide evttohusaid eastadeaddji gárrenávnasbarggu ollašuhttimii ja nannemii.

Ulbumilin lea eastadeaddji gárrenávnasbarggu ráhkadusaid oasis dahkat oidnosii ovddideami vejolašvuodaid eará guovlluin. Sávahahti lea, ahte gielldain giedħahallojuvvojtit dán rapporta addán dieđuid. Earenoamážit rapportas ovdanbuktojuvvon referánssaid lea buorre speadjalastit iežas gieldda eastadeaddji gárrenávnasbarggu dáláš dillái ja gárvvistit dan vuodul ovddidandoaimmaid.

Lappi eanangotti gielldain (n=21) eastadeaddji gárrenávnasbarggu ráhkadusain buoremusat, 95 proseanttas gielldain (n=20), ollašuvai eastadeaddji gárrenávnasbarggu doaibmaplána ja eastadeaddji gárrenávnasbarggu kontáktaolbmo

GOVIDANBLÁÐÐI

namaheapmi gildii 90 proseanttas gielldain (n=19). Lága čuvvon eastadeaddji gárrenávnnasbarggus vástideaddji doaibmanorgána dahje dán fápmudan bargojoavku gávdnui 86 proseanttas gielldain (n=18). Eastadeaddji gárrenávnnasbarggu geavatlaččat doibmiibiddji májggasuorggat bargojoavku, man čuozáhatjoavkun leat visot ahkejoavkkut, gávdnui 81 proseanttas gielldain (n=17)

Jurddaboaðusin Lappi gielldaaid eastadeaddji gárrenávnnasbarggu ráhkadusain sáhttá gávn nahit, ahte stuorát oasis gielldain Ráhkadusat čuvvot lága ja našuvnnalaččat buorrin gávn nahuvvon eastadeaddji gárrenávnnasbarggu vuodðoráhkadusaid.

Ráhkadusat leat buorránan mearkkašahti olu lagi 2016 rájes. Ovddidandárbbut leat vel goittotge eastadeaddji gárrenávnnasbarggu sisdoalu ovddideamis ja dasa dárkkuhuvvon resurssaid meroštallamis.

Gielldaaid gánneha jo ráhkkanit boahttevaš sode-eanangodeoðastussii ja sihkkarastit, ahte gildii báhcá gárrenávnnasbarggu máhttu. Giellda eastadeaddji gárrenávnnasbarggu ollislašvuoda gánneha govvet ja smiehttat dárbbu mielde ráhkadusaid oassin giellda buresbirgejumi, dearvvašvuoda ja dorvvolašvuoda ovddideami ollislašvuoda nu, ahte eastadeaddji gárrenávnnasbarggu earenoamášiešvuodat vuhtiiváldojuvvojt.

Áššesánit (YSA mielde)

Eastadeaddji gárrenávnnasbargu, láhka eastadeaddji gárrenávnnasbarggu ordnemis, eastadeaddji gárrenávnnasbarggu referánssat, Lappi

ISSN (prentejuvvon) -	ISBN (prentejuvvon) -	ISSN (neahettaalmmustahttin) 2343-3132	ISBN (neahettaalmmustahttin) -
Ollislaš siidomearri 49	Giella Suomagiella	Deaddu -	Haddi -
Almmustahtti Lappi guovlluhálddahusdoaimmahat	Deaddu -		

Sisällysluettelo

1	Láidehus	6
2	Eastadeaddji gárrenávnnasbarggu ráhkadusat gielddain: lágat ja referánssat	8
3	Dihtošteami ollašuhttin ja árvvoštallama ákkat	11
4	Eastadeaddji gárrenávnnasbarggu ráhkadusat Lappi guovlluhálddahusdoaimmahaga doaibmaguovllu gielddain	14
4.1	Lappi eanagoddi	14
4.2	Guorahallan ja jurddabohotosat árvvoštallamis	22
5	Ávžžuhusat gielddaide eastadeaddji gárrenávnnasbargui	24
6	Lohppii	33
7	Gáldut	37
8	Mielddus	41
8.1	Mielddus 1. Láhka eastadeaddji gárrenávnnasbarggu ordnemis (523/2015)	41
8.2	Mielddus 2. Eastadeaddji gárrenávnnasbarggu namahuvvon kontáktaolmmoš Lappi guovlluhálddahusdoaimmahaga doaibmaguovllus j. 2020.	43
8.3	Mielddus 3. Eastadeaddji gárrenávnnasbarggus vástidan doaibmaorgána ja dahje doaibmaorgána fápmudan bargojoavku Lappi guovlluhálddahusdoaimmahaga doaibmaguovllus j. 2020	44
8.4	Mielddus 4. Eastadeaddji gárrenávnnasbarggu ollašuhti máŋgassuorggat bargojoavku Lappi guovlluhálddahusdoaimmahaga doaibmaguovllus j. 2020.	45
8.5	Mielddus 5. Eastadeaddji gárrenávnnasbarggu sisttisoallan doaibmaplána Lappi guovlluhálddahusdoaimmahaga doaibmaguovllus j. 2020.	46

1 Láidehus

Láhka eastadeaddji gárrenávnasbarggu ordnemis (523/2015) lea jagi 2020 leamašan measta vihtta jagi fámus. Láhka oðasmahttimii čuhce stuorra sávaldagat gielddaid eastadeaddji gárrenávnasbarggu oðasmahttimis ja beavttálmahttimis sihke gielddaid ja guovlluid gaskasaš earuid dásásmuvvamis. Ovdal lága Suomas gieldalaččat ledje eará árvosaš sajádagas, dasgo gielddaid gaskkas ledje stuorra earut das man viidásit ja mo eastadeaddji gárrenávnasbargu ollašuhtui. Láhka attii maiddái čielga diedáhusa das, ahte oðja duhpát- ja nikotiidnabuktagat ja ruhtaspeallan gullet eastadeaddji gárrenávnasbarggu birii ávdnasiiguin mat sistisdollet alkohola, narkotihkaiguin sihke dálkasiiguin mat geavahuvvojít gárihuvvamii ja earáid ávdnasiid lassin.

Gárrenávdnasiid geavaheami ja das boahztán dearvvašvuhtii čuohcán, sosiálalaš ja servodatlaš vahágiid eastadeapmi lea eastadeaddji gárrenávnasbarggu ulbmil. Jagi 2015 fápmuiboahztán láhka buvttii nannosit eastadeaddji gárrenávnasbargui maiddái vahágiid earáide go gárrenávdnasiid geavaheaddjái alccesis, dahje vahágiid lagaš olbmuide, servošiidda ja servodahkii. Dán hárrái eastadeaddji gárrenávnasbargu lea earálágan go eará buresbirgejumi ja dearvvašvuđa ovddideamis danin, go guorahallan dakkjuuvvo vahágiid perspektiivvas hui viidásit. Vahágat earáide -perspektiiva buktá ovdan gárrenávnas- ja sorjavašvuhtaalmoneami viiddis váikkuhusaid ja deattuha ovddežisge eastadeami dárbbashašvuđa. Oppa riikka dásis alkohola, duhpáha ja narkotihkaid dagahan goasttadusat leat unnimustá sullii 4,2 miljárdda jagis, iige dát submi doala sistis vel vahátlaš ruhtaspeallamis boahztán goasttadusaid (Markkula je. 2017a; gč. maiddái DBL 2020; Jääskeläinen 2016; Vähänen 2015). Visot gárrenávdnasiid dagahan vahágiid ii maiddái sáhte mihtidit ruđain.

Ovdamearkka dihtii buohkanassii 2 600 000 suopmelačča leat vásihan lagaš olbmuid gaskkas dahje almmolaš sajiin earádássásaš hehttehusaid earáid alkoholageavaheami dihtii (DBL, alkohola, duhpát ja sorjavašvuđat - neahttasiiddut > Alkohola). Ovdamearkka dihtii goalmátoassi dihtošteapmái vástidan olbmuin almmuhedje ahte ledje gártan ballat juhkaluvvan olbmuin almmolaš sajiin, ja seammá stuorra oasi lei juhkaluvvan olbmuid ruodja doallan gozuid alde. Nissonat ja nuorat bealistis vásihedje eanemusat hehttehusaid earáid alkoholageavaheami dihtii. (Tigerstedt je. 2018.)

Gielddat ja guovllut galggašedje vuodđudit barguideaset dieđuide gárrenávdnasiid ja duhpát- ja nikotiidnabuktagiid geavaheamis, ruhtaspeallamis ja dan dagahan hehttehusain iežas guovllustis. Seamma deatalaš lea válljet geavahuvvon bargomeannudemiid ja eastadeaddji doaimmaid juo lean dieđalaš

dieđuid ja buorre láhttenvugiid mielde. Ná sáhttá sihkkarastit geavahusas lean resurssaid nu optimála geavaheami go vejolaš. Barggu čatnan čavgat oassin gieldda ekonomijja ja doaibmama plánemii veahkeha dárbbashaš resurssaid čujuheamis bargui.

Eastadeaddji gárrenávnasbarggu ordnema guoskevaš lága doibmiibidjama doarjjan almmustahtui Eastadeaddji gárrenávnasbarggu doaibmaplána (SDM 2015), mas meroštallojit ulbmilat ja deaddočuoggát ovttas dahkkojuvvon bargui. Našuvnnalaš ulbmilat leat addojuvvon ja dat gusket eará ávdnasiid ja doaimmaid, muhto gusket maiddái eará deaddočuoggáid. Gažaldatvuloš ulbmiliid sáhttá heivehit maiddái gielda- ja guovlodássái.

Eastadeaddji gárrenávnasbarggu dili lea kártejuvvon dihtoštemiin árabut jagiin 2001, 2011, 2013 ja 2016 (Warpenius 2002; Strand 2011; Markkula je. 2014; Markkula & Warpenius 2017; Warpenius & Markkula 2018). Ovddit jagi 2016 dahkkojuvvon čielggadusas vuhttui, ahte gieldain 44 proseantta ledje namahan lágas oaivvilduvvon eastadeaddji gárrenávnasbarggu doaibmanorgána dahje bargojoavkku, masa doaibmanorgána lei fápmudan barggustis. Gieldain 60 proseanttas doaimmai gieldalaš dahje

guovlluguovdasaš bargojoavku, man bargguide eastadeaddji gárrenávnasbargu gulai. Lassin gieldain 8 proseantta almmuhii, ahte dain lei juoga bargojoavku, mii doaimmai ráddjejuvvon temá dahje ahkejoavkku olis. Gieldalaš dahje guovlluguovdasaš kontáktaolmmoš guhte koordinerii eastadeaddji gárrenávnasbarggu doaimmai 84 proseanttas gieldain. Ossodat lei veháš unnit go jagi 2014 (89 %). Stuorimus oasis (87 %) gieldain lei juoga plána mii sistisdoalai eastadeaddji gárrenávnasbarggu. Dávjimusat dát plána lei buresbirgejupmemuitalus ja -plána. Jagi 2016 dahkkojuvvui vuosttaš háve ollislaš árvvoštallan gieldaid ráhkadusain, man vuođul sullii juohke goalmá (35 %) gieldas leat nana ráhkadusat, dahje dain ledje ortnegis visot dán árvvoštallamis guorahallon eastadeaddji gárrenávnasbarggu vuodđoráhkadusat. Fuomášan veara lea, ahte seammá láhkai measta seammá stuorra oasis ráhkadusat ledje juogo viehka fuoni (24 %) dahje fuoni (10 %). Dávjimusat ráhkadusat ledje nannosat Oarjelulli-Suomas ja hárvvimusat Oarje- ja Sis-Suomas. (Markkula & Warpenius 2017; Markkula je. 2014.)

Buoremusat eastadeaddji gárrenávnasbarggu ráhkadusain Lappi eanangottis ollašuvai jagi 2016 eastadeaddji gárrenávnasbarggu kontáktaolbmo (85 proseanttas gieldain) ja eastadeaddji gárrenávnasbarggu doaibmaplána (86 proseanttas gieldain) leahkin. Dan sajis lágas oaivvilduvvon eastadeaddji gárrenávnasbarggus vástidan doaibmanorgána dahje dan fápmudan bargojoavku gávdnui dušše veháš eanet go goalmátoasis Lappi gieldain. Eastadeaddji gárrenávnasbarggu geavatlačat doibmiibiddji máŋggsuorggat bargojoavku, man čuozáhatjoavkun leat visot ahkejoavkkut, gávdnui measta bealis Lappi gieldain. Jurddaboađusin Lappi gieldaid eastadeaddji

gárrenávnasbarggu ráhkadusain lagi 2016 sáhtii gávnahit, ahte goalmádasas gielldain ráhkadusat čuvvo lága ja našuvnnalaččat buorrin gávnahuvvon eastadeaddji gárrenávnasbarggu vuodđoráhkadusaid. Ráhkadusat leat hedjonan jagis 2013. Dušše beare strategijabarggu oasis lea dáhpáhuvvan čielgasit positiivvalaš ovdáneapmi.

Dán rapporta logus 2 leat rahppojuvvon eastadeaddji gárrenávnasbarggu dorjon láget ja referánssat. Lohku 3 bealistis govve mo geavatlaččat gielddaide dahkkojuvvon dihtošteapmi ollašuhtui sihke bohtosat analyserejuvvojedje ja rapporterejuvvojedje dán rapporttas. Lohkui 4 leat čohkkejuvvon árvvoštallamat eanangottiid guovdu eará gielldaide ráhkadusaid diliin, mat leat govvejuvvon johtalusčuovggain. Logus 5 leat rahppojuvvon buorrekkvalitehtat eastadeaddji gárrenávnasbarggu ollislašvuoda ja eastadeaddji gárrenávnasbarggu doaibmaplána ávžžuhusat gielddaide. Logus 6 hábmehuvvo eastadeaddji gárrenávnasbarggu buresbirgejumi ja dearvvašvuoda ovddideami ollislašvuodas sihke sode-ođastusa manjá dárbbašlaš ovttasbarggu.

2 Eastadeaddji gárrenávnasbarggu ráhkadusat gielldain: láget ja referánssat

Eastadeaddji gárrenávnasbarggu ráhkadusaid dahje barggu ordnenvugiid ja stivrema guorahallan sáhttá imaštahttit máŋgaid. Sivva man dihtii eastadeaddji gárrenávnasbarggu ráhkadusaide giddejuvvo earenoamáš fuomášupmi, lea dat, ahte eastadeaddji gárrenávnasbarggu sáhttá gal stivret ja koordineret gielddas máŋgaguin eará vugiuguin, muhto váilevaš stivremiin ja koordineremiin bargu ii sáhte leat váikkuheaddji, mearrediđolaš ja plánavuloš. Ráhkadusaid deattuheapmi ii oaivvil dan, ahte barggu sisdoalus ii livčii mearkkašupmi. Doaibmi ráhkadusain barggu sáhttá goittotge dahkat njuovžilabbon ja sihkarastit eará doibmiid barggu oktiiheiveheami ja barggu jotkkolašvuoda earálágan nuppástusdiliin. Lunddolaččat dušše beare ráhkadusaid leahkin ii leat doarvái, muhto fuomášumi galgá giddet daid buorrekkvalitehtat ollašuvvamii.

Árat dutkamušain ja referánssain leat dovddastan soames dahkiid maid sáhttá geahččat govvidit eastadeaddji gárrenávnasbarggu ordnenvuogi ja vuodđoráhkadusaid gielddas:

1. lága mielde namahuvvon doaibmanorgána, man bargguide eastadeaddji gárrenávnasbarggu lea meroštallon
2. máŋgasuorggat bargojoavku, mii ollašuhtá geavatlaččat eastadeaddji gárrenávnasbarggu

3. eastadeaddji gárrenávnasbarggu koordineremis vástideaddji oassebealli (omd. eastadeaddji gárrenávnasbarggu kontáktaolmmoš dahje koordinátor)
4. eastadeaddji gárrenávnasbarggu sistisdoallan ja dan stivrejeaddji strategiija dahje doaibmaplána , dego buresbirgejupmemuitalus ja -plána dahje sierra mielladearvvašvuhta- ja gárrenávnasplána (geahča maiddái Markkula & ja Warpenius 2017; Warpenius & Markkula 2018; Markkula ym. 2014).

Gielda galgá lága mielde namahit doaibmanorgána, man ovddasvástádussan lágas sierra meroštallon eastadeaddji gárrenávnasbarggu barggut gullet (geahča mielddus 1). Doaibmanorgánat leat gieldalága (410/2015, 30§) mielde ovdamemarkka dihtii gielddastivra, gielddaráððehus, lávdegoddi, váljagoddi, doaibmagoddi ja juogus. Gielda sáhttá iešráðálaččat mearridit man doaibmanorgána bargun dat addá eastadeaddji gárrenávnasbarggu. Geavatlaččat doaibmanorgána ii vealttekeahttá divššo ieš eastadeaddji gárrenávnasbarggu bargguid, muhto stivre, čuovvu ja árvvoštallá daid ollašuvvama. Dalle dat lea sáhttán fápmudit lágas máinnašuvvon bargguid ja daid geavatlaš doibmiibidjama soames gielddalaš dahje guovlluguovdasaš mánjgasuorggat bargojovkui.

Mánjgasuorggat eastadeaddji gárrenávnasbarggu geavatlaččat doibmiibidjat bargojoavkkut sáhttet leat ovdamemarkka dihtii buresbirgejumi ja dearvvašvuoda ovddideami bargojoavku, mielladearvvašvuoda- ja gárrenávnasbargojoavku, gárrenávnasbargojoavku, eastadeaddji gárrenávnasbarggu bargojoavku dahje mii nu seammá sullasaš. Vealttekeahttá dáin joavkuin ii leat eastadeaddji gárrenávnasbarggus vástideaddji doaibmanorgána fápmudus bargui. Dalle daid vejolašvuodenet sáhttet leat heajubut doalvut eastadeaddji gárrenávnasbarggu doaimmaid oassin doaibmama ja ekonomiija plánema dahje dieðihit mearredeaddjiid barggus maid leat dahkan ja gieldda gárrenávnasdiliin.

Buoremus dáhpáhusas mánjgasuorggat bargojoavku veahkeha eastadeaddji gárrenávnasbarggus lihkostuvvama ja buktá eará doaibmiid ja sin dáidduid, ášshedovdamuša ja personnalaš ja ámmátlaš fierpmádagaid oktii seammá ulbmila ovddideapmin (EMCDDA 2019). Mánjgasuorggat bargojoavkku vehkiin sáhttá sihkkarastit, ahte gielddas heivehit lága mielde eará hálldahussurggiid ja bolesa, alkoholahálddahusa, duhpátbearráigeahču ja organisašuvnnaid ja searvegottiid eastadeaddji gárrenávnasbarggu guoskevaš doaimmaid.

Seammás sihkkarastojuvvo doaibmama jotkkolašvuoda, go eanet doaibmit čatnašuhttot bargui. Bargojoavkobargama lihkostuvvama geažil deatalaš lea, ahte bargui leat ásahuvvon čielga, oktasaččat juhkojuvvon ulbmilat, maid perspektiivvas guovddáš doaibmit lea ovddastuvvon ja sin rolla lea čielggas. Dehálaš lea maiddái, ahte bargu stivrejuvvo, čoahkkanit jeavddalaččat ja bargama lihkostuvvan čuvvojuvvo ja árvvoštallojuvvo ovttas. (geahča maiddái EMCDDA 2019.)

Ovddasvástádusolbmo namaheapmi gieldda guovddášhálddhussii ja koordineremis geavatlaččat vástideaddji oassebeali, dego kontáktaolbmo dahje koordináhtora namaheapmi dorjot eastadeaddji gárrenávnasbarggu koordinerema (Warpenius 2002). Ovddasvástádusolmmoš earet eará oassálastá stivrenjoavkobargamii ja sihkkarastá, ahte eastadeaddji gárrenávnasbarggu ášsit oidnojít oassin politikhalaš mearrádusdahkamis ja vuhtiiváldojuvvojít ekonomiija- ja doaibmaplána s, ja ahte doaibmanorgána ásahuvvo.

Kontáktaolmmoš dahje koordináhtor bealistis doaibmá fáddáguovllu ášsedovdin ja dovdá fáddii laktásan guovddáš lágaid, linnjemiid ja kritearaid ja meannudemiid, bargoneavvuid ja materálaid. Lassin fierpmádatbarggu johtuibidjan ja koordineren ja ovttas sohppojuvvon doaimmaid ovddideapmi gullet kontáktaolbmo oaivebargguide. (STM 2015). Dat, ahte kontáktaolbmos lea gieldda sturrodaga ektui doarvái várrejuvvon bargoáigi eastadeaddji gárrenávnasbargui ja, ahte su barggut leat meroštallon ja heivehuvvon geavahusas lean bargoáigái, veahkehit barggus lihkostuvvama.

Eastadeaddji gárrenávnasbarggu ordnema guoskevaš lága (523/2015, 5§) mielde eastadeaddji gárrenávnasbargu gullá oassin gieldda buresbirgejumi ja dearvvašvuoda ovddideami ja dan guoskevaš plánema ja reporterema.

Dearvvašvuoda fuolahuoslága (1326/2010, 12§) mielde gieldda olbmuid dearvvašvuoda ja buresbirgejumi ja ollašuhton doaibmabijuid galgá čuovvut ja dain galgá reporteret jahkásaččat váldostivrii. Lassin váldostivrii galgá gárvvistit oktii váldostivrra bajis viidásut buresbirgejupmemuitalusa. Mearrádusdahkama ja čovdosiid válmmaštallamis galggašii árvvoštallat ja vuhtiiváldit bargguid mearrádusaid ja čovdosiid váikkahuusaid maiddái gárrenávnashehttehusaide. Seammá láhkai eastadeaddji gárrenávnasbarggus ja gárrenávnasdilis álbmotjoavkkuid mielde rapporterejuvvo váldostivrii jahkásaččat ja dát ášsit čáhkaduvvojít viiddis buresbirgejupmemuitalussii. Dát oaivvilda dan, ahte gielddas válljejuvvon guovddáš gárrenávnasdili govvideaddji mihttárat ja ulbmilat, doaimmat ja várrejuvvon resurssat ja ovddasvástádusjuohkin govviduvvojít buresbirgejupmemuitalusas (THL 2016a).

Buresbirgejupmemuitalusa sáhttá dievasmahttit sierra guhkit áigegaskka gárrenávnas- dahje ovttastuvvon mielladearvvašvuoda- ja gárrenávnasplánain, mii doallá sistis maiddái eastadeaddji gárrenávnasbarggu. Dalle dáin sierra plánain lea buorre loktet álo juoga ulbmiliid ja doaimmaid oassin buresbirgejupmemuitalusa, ja sihkkarastit ná gárrenávnasáššiid oasis eará plánaid oktiihevema. Lea maiddái deatalaš, ahte plánain adnojuvvo ávkin našuvnalaš prográmmabarggu sihke doaimmalaš ja buorrin gávnannahuvvon vugiid nu jearaldaga go oažžumage muddema beales (SDM 2015).

Galgá vuhtiiváldit, ahte beare dán rapportas árvvoštallon ráhkadusat eai vel dáhkit buorredási eastadeaddji gárrenávnasbarggu. Raporttas govviduvvon ja árvvoštallojuvvon vuodðoráhkadusat lassin galgá sihkkarastit daid buorredási ollašuvvama. Lassin dárbaša doaibmiid geain lea motivašuvdna ja mokta

gieldda eará hálddahussurggiin, organisašuvnnain, searvegottiin ja eará virgeoapmahašdoaibmiid joavkkus, dego alkoholalohpehálddahusas, duhpátbearráigeahčus ja bolesis, geat buohkat oassin doaibmagovastis ollašuhttet eastadeaddji gárrenávnnasbarggu sihke gárrenávnnas-, duhpát- ja ruhtaspeallohehttehusaid eastadeaddji ja geahpedeaddji barggu.

3 Dihtošteami ollašuhttin ja árvvoštallama ákkat

DBL ja guovlluhálddahusdoaimmahagat kártejedje eastadeaddji gárrenávnnasbarggu dili ja ráhkadusaid gielldain njukča-miessemánus Eastadeaddji gárrenávnnasbargu gielldain 2020 -dihtoštemiin. Buohkaide Suoma gielldaid eastadeaddji gárrenávnnasbarggus vástideaddji kontáktaolbmuide dahje koordináhtiroidda sáddejuvvui liŋka webropol-dihtošteapmái. Juos gielddas ii lean gažaldatvuloš doaibmi namahuvvon, sáddejuvvui dihtošteapmi gieldda registrerenkantuvrra bokte eastadeaddji gárrenávnnasbarggus vástideaddji oassebeallái. (Geahča lasi dihtošteamis DBL neahttiäidduin: www.thl.fi/ehkaisevapaihdetyo > Ehkäisevän pähidetyön johtaminen > Ehkäisevän pähidetyön arvointi ja seuranta > Ehkäisevä pähidetyö kunnissa - dihtošteapmi).

Dihtoštemiin čielggadedje earet eará eastadeaddji gárrenávnnasbarggu:

- kontáktaolmo gávdnoma ja resurssaid,
- stivrema ja ovttasbarggu,
- plánema ja čuovvuma,
- sisdoaluid ja deattuhusaid,
- ordnema guoskevaš lága ja doaibmaprogramma doaibmabiju ja
- doaibmanprogramma beaivádeami oainnuid.

Dihtošteami nohkama mannama manjá Lappi guovlluhálddahusdoaimmahagas sáddejuvvui šleádgapoastta / ringejuvvui doaibmaguovllu gielldaid kontáktaolbmuide, geat eai lean vástdan, ja bivdojuvvui vástidit gažaldagaide mat gusket gieldda eastadeaddji gárrenávnnasbarggu ráhkadusaid. Aiddostahhton gažaldagat dahkojuvvovedje kontáktaolmmošdilis, eastadeaddji gárrenávnnasbarggus vástideaddji doaibmanorgánas, eastadeaddji gárrenávnnasbarggu doibmiibiddji bargojoavkkus ja eastadeaddji gárrenávnnasbarggu gullamis gieldda eará plánaide. Loahpa loahpas vástádusat gažaldagaide bohte buohkain Lappi gielldain. Analyserema manjá bohtosat sáddejuvvojedje vel dárkkisteapmái gielldaide. Dárkkistusjorrosa manjá vihtta gieldda hálíidedje molsut vástádusas ja dát divvumat leat dahkojuvvon raportii. Loahpa loahpas Lappi guovlluhálddahusdoaimmahaga doaibmaguovllus vástádusat bohte buohkanassii 100 proseanttas gielldain. Riikkaviidosaš

bohtosat dihtošteami oasis raporterejuvvojut DBL Tutkimuksesta tiiviisti – almmustahttimis, mii galgá almmustuvvat loahppagease 2020.

Dán rapportas goovidit Lappi guovlluhálddahusdoaimmahaga doaibmaguovllu gielddaid oasis eastadeaddji gárrenávnnausbarggu guovddáš ráhkadusaid dili, dahjege gávdnogo gielddain:

- a) namahuvvon eastadeaddji gárrenávnnausbarggu kontáktaolmmoš,
- b) b1) namahuvvon eastadeaddji gárrenávnnausbarggu vástideaddji doaibmanorgána dahje doaibmanorgána fápmudan bargojoavku,
- b2) eastadeaddji gárrenávnnausbarggu doibmiibiddji máŋgasuorggat bargojoavku,
- c) áigeguovdilis doaibmaplána , masa eastadeaddji gárrenávnnausbargu gullá.

Dihtošteami bohtosiidda vuodđuduvvan árvvoštallama bohtoset leat ovdanbuktojuvvon gielddaid mielde johtolatčuovgamálliin, mas guđege vástidan gielda oažžu ruoná, fiskes dahje rukses mearkka dan mielde gávdnogo gielddas gažaldatvuloš ráhkadus. Juos gielda ii leat máhttán vástidit gažaldahkii, lea dat merkejuvvon árvvoštallamis ránes ivnniin. Juos gielda ii leat vástidan dihtošteapmái, oidno gažaldatvuloš gieldda gurgadas tabeallas čuvgesalit ivnniin. Árvvoštallama kritearat leat gooviduvvon ráhkadusaid mielde (a-c) mielčuovvu tabeallas.

Tabealla 1. Árvvoštallanstelledeapmi

Ruoná:

a. Gielddas lea namahuvvon gielddalaš / guovlluguovdasaš kontáktaolmmoš

b1. Gielddas lea namahuvvon vástideaddji doaibmanorgána DAHJE gielddas dahje guovllus doaibmá doaibanorgána fápmudan mán̊ggasuorggat bargojoavku

b2. Gielddas dahje guovllus doaibmá doibmiibiddji mán̊ggasuorggat bargojoavku

c. Gielddas lea juo áigeguovdilis gielddalaš dahje guovlluguovdasaš doaibmaplána, mas eastadeaddji gárrenávnnasbargu lea vuhtiiváldojuvvon

Fiskes:

a. Gielddas doaibmá gielddalaš / guovlluguovdasaš, muhto ii leat namahuvvon

b1. –

b2. Gielddas dahje guovllus doaibmá doibmiibiddji mán̊ggasuorggat bargojoavku, mii gokčá dušše oasi ahkejoavkkuin

c. Gielddas lea válmmaštallamis gielddalaš dahje guovlluguovdasaš doaibmaplána dahje dat gokčá dušše oasi ahkejoavkkuin

Rukses:

a. Gielddas ii leat namahuvvon, iige doaimma gielddalaš / guovlluguovdasaš kontáktaolmmoš

b1. Gielddas ii leat namahuvvon vástideaddji doaibmanorgána

b2. Gielddas dahje guovllus ii doaimma doibmiibiddji mán̊ggasuorggat bargojoavku

c. Gielddas ii leat gielddalaš dahje guovlluguovdasaš doaibmaplána

Ránes:

a. –

b1. Ii máhte dadjat

b2. Ii máhte dadjat

c. Ii máhte dadjat

Alit:

a. –

b1. Ii vastádus

b2. Ii vástádus

c. Ii vastádus

4 Eastadeaddji gárrenávnnasbarggu ráhkadusat

Lappi guovlluhálddahusdoaimmahaga doaibmaguovllu gielddain

4.1 Lappi eanagoddi

Lappi eanagoddi šaddá 21 gielddas ja guđa guovlogottis. Eanagottis lei lagi 2019 manjimuš beaivve oktiibuot 177 161 ássi. Lappis leat njealje gávpoga. Dáiguin Roavvenjárggas leat measta 63 042 ássi, Giemas 20 707, Durdnosis 21 602 ja Giemajávris 7 274 ássi. Unnimus Lappi gielddas leat juoga veardde vehábut go 1000 ássi. Buohkanassii 62 proseanttas (13/21) Lappi gielddain ássit leat vuollel 5000. Lappi guovlus leat 16 dearvvašvuodaguovddáža ja guokte álbmotdearvvašvuodabarggu gieldaovttastumi, Muoná – Eanodaga ja Pelkosenniemi – Suovvaguoikka álbmotdearvvašvuodabarggu gieldaovttastumit. Simo gielda gullá Oulunkaari gieldaovttastupmái. Lappis leat guokte buohccedikšunbire: Lappi buohccedikšunbire, masa gullet 15 gieldda ja Lulli-Lappi buohccedikšunbire, masa gullet 6 gieldda.

Lappi gárrenávnnasdilis ja gárrenávnnashehttehusaid govvidan indikáhtoriin reahkkájít hástalusat. Alkoholajuhkamušaid vuovdin ássi guovdu 100 proseantta alkoholan lea Lappis čielgasit alit go oppa riikkas. Jagis 2019 lohku lei 10,0 lihttera ássi guovdu, go oppa riikka vástideaddji lohku lei 6,9. Dilli lea bisson measta lagi 2015 dásis. Lappis logu lokte mátkkošteddjiid ja turisttaid oastán alkohola ja lea váigat diehtit, man stuorra oassi vuvdojuvvon alkohola lappilačcat leat duođaid golahan. Lappilaš badjel 20-jahkásaš albmáin 41,7 proseantta ja 24,6 proseantta nissoniin almmuhii ahte geavahit menddo olu alkohola lagi 2018, go vástideaddji ossodagat oppa riikkas ledje albmáin 34,8 ja nissoniin 24,0 proseantta. Maiddái beaivválaš duhpáhastin lea dábálut badjel 20-jahkásacčaid gaskkas Lappis go eará riikkas. Lappilaš badjel 20-jahkásacčain sullii 18,4 proseantta almmuhedje ahte duhpáhastet beaivválačcat lagi 2018, go vástideaddji lohku oppa riikkas lea sullii 14,1 proseantta. (DBL, Sotkan

Jagi 2019 Skuvladearvvašvuodadihtošteami mielde Lappis nuoraid duhpáhastin lea geahppánan sihke nieiddaid ja gánddaid gaskkas go veardiduvvo lagi 2017 bohtosiidda ja lea uhcit go oppa riikkas. Lappis baicce snuvssa geavaheapmi lea gánddaid gaskkas čielgasit dábálut go eará riikkas ja lea dábálut go duhpáhastin. Lappi ámmátlaš oahppolágádusaid 1. ja 2. lagi stuđerejeaddji gánddain 32,6 proseantta ja nieiddain 9,5 proseantta almmuhedje ahte geavahit snuvssa beaivválačcat. Vástideaddji ossodat lea Lappi vuodđoskuvllaaid 8. ja 9. luohkáid gánddain 14,1 ja nieiddain 2,6 proseantta sihke logahaga 1. ja 2. jahkekurssaid gánddain 9,6 ja nieiddain 1,4 proseantta. Juhkaluvvamii sikten juhkan lea lassánan Lappis lagi 2019 Skuvladearvvašvuodadihtošteami mielde vuodđoskuvllaaid 8. ja 9. luohkáid ja logahaga stuđerejeddjiid gaskkas, muhto

geahppánan ámmátlaš oahppolágádusaid 1. ja 2. jagiid stuđerejeddiid gaskkas. Narkotihkaid geahčaleamit leat lassánan Lappi 8. ja 9. luohkáid ohppiid ja ámmátlaš oahppolágádusaid 1. ja 2. jagiid stuđerejeddiid gaskkas. Geahčaleamit leat goittotge unnán go veardida oppa riikka loguide. Nuoraid ruhtaspealuid speallan lea geahppánan fuomášahti olu jagi 2019 bohtosiid mielde oppa riikkas ja Lappis go veardiduvvo jagi 2017 dihtoštanbohtosiidda. (DBL, Skuvladearvvašvuodadihotošteamit.)

Tabealla 1. Eastadeaddji gárrenávnna barggu ráhkadusaid leahkin gielddaid mielde Lappi eanangottis cuojo-miessemánus 2020.

Gielda	Namahuvvon eastadeaddji gárrenávnna sbarggu kontáktaolm moš	Eastadeaddji gárrenávnna barggu vástideaddji doaibmanorgána ja / dahje doaibmanorgána fápmudan bargojoavku	Eastadeaddji gárrenávnna barggu u doibmiibiddji mánggasuorggat bargojoavku	Doaibmaplána masa gullá eastadeaddji gárrenávnna barggu
	Juo / Measta / Ii / Ii vástádus	Juo / Ii / Ii máhte dadjat / Ii vástádus	Juo / Measta / Ii / Ii máhte dadjat / Ii vástádus	Juo / Measta / Ii / Ii vástádus
Muoná	 Juo	 Juo Gielddaráđđehus	 Juo Gieldda iežas	 Juo Mielladearvvašvuoda- ja gárrenávnna splána ja oassin válmmaštallamis lean buresbirgejupmemui talusa
Posio	 Measta Ii virggálaččat namahuvvon	 Juo Buresbirgejumi ja dearvvašvuoda ovddideami bargojoavku	 Juo Doaibmanorgána fápmudan	 Juo Ovtastuvvon mielladearvvašvuoda- ja gárrenávnna splána, ahkeolbmuid buresbirgejupmeplána, buresbirgejupmemui talus, lagašgaskavuhta- ja bearashveahkaválldi doaibmanprógrámma, válmmaštallamis leahkki dorvolašplána ja johtolatdorvolašvuodaplána

Salla				
	Juo	Juo Buresbirgejumi ja dearvvašvuodža ovddideami bargojoavku	Ii	Juo Gárrenávnnašplána, mielladearvvašvuoda- ja gárrenávnnašplána, buresbirgejupmemuitalus
Simo				
	Juo	Juo Čuveghuslávdgeo ddi	Juo Doaibmanorgána fápmudan buresbirgejupmeba rgojoavku, Oulunkaari guovlluguovdasaš EPT-joavku, Lappi dearvvašvuodžaovd dideami koordinerenjoavku	Juo Gieldda iežas ja guovlluguovdasaš gárrenávnnašplána, buresbirgejupmemuitalus, válmmaštallamis EPT- doaibmaplána ,bargosuodjaleami prográmmat
Ohcejohka				
	Juo	Juo Vuodđodorvolávd egoddi	Juo	Juo Buresbirgejupmemuitalus, válmmaštallamis gárrenávnnašplána ja mielladearvvašvuodaplána
Kolari				
	Juo	Juo Sosiála- ja dearvvašvuodžalá vdegoddi	Juo Doaibmanorgána fápmudan	Juo Ovtastuvvon mielladearvvašvuoda- ja gárrenávnnašplána
Suovvaguoika				
	Juo	Juo Gielddaráđđehus	Juo Buresbirgejupmejo avku	Juo Ovtastuvvon mielladearvvašvuoda- ja gárrenávnnašplána, buresbirgejupmemuitalus, válmmaštallamis mánáid ja nuoraid buresbirgejupmeplána
Soađegilli				
	Juo	Juo Gielddastivra	Juo Doaibmanorgána fápmudan	Juo Buresbirgejupmemuitalus ja mánáid ja nuoraid buresbirgejupmeplána

Tervola				
	Juo	Juo Sosiála ja dearvvašvuodálá vdegoddi	Ii máhte dadjat	Measta Válmmaštallamis buresbirgejupmeplána
Anár				
	Juo	Juo Sosiála- ja dearvvašvuodálá vdegoddi	Juo Buresbirgejumi ja dearvvašvuoda ovddideami bargojoavku ja nuoraid oasis Selvä peli-bargojoavku	Juo Buresbirgejupmemuitalus, válmmaštallamis buresbirgejupmemuitalus ja Anára mánáid ja nuoraid buresbirgejupmeprogramma
Roavvenjárga				
	Juo	Juo Buresbirgejumi ja dearvvašvuoda ovddideami juogus	Juo Buresbirgejupmejo avku, guovlluguovdasaš eastadeaddji gárrenávnasbarggu bargojoavku	Juo Buresbirgejupmemuitalus, mánáid ja nuoraid politikhalaš prográmma
Ranua				
	Juo	Juo Buresbirgejumi ja dearvvašvuoda ovddideami bargojoavku	Juo Doaibmanorgána fápmudan Silta- ja Buresbirgejumi ja dearvvašvuoda ovddideami bargojoavku	Juo Ovtastuvvon mielladearvvašvuoda- ja gárrenávnasplána, buresbirgejupmemuitalus, válmmaštallamis mánáid ja nuoraid buresbirgejupmeplána
Pello				
	Juo	Juo Buresbirgejupme bargojoavku	Juo Buresbirgejupmebargojoavku	Juo Gieldda iežas gárrenávnasplána, ovttastuvvon mielladearvvašvuoda- ja gárrenávnasplána, buresbirgejupmemuitalus, beaivádeamis ovttastuvvon mielladearvvašvuoda- ja gárrenávnasplána ja mánáid ja nuoraid buresbirgejupmeplána

Giemaeaná				
	Juo	Juo Čuvgehuslávdego ddi	Juo Dearvašvuoda ovddideami bargojoavku	Juo Buresbirgejupmemuitalus, válmmaštallamis mánáid ja nuoraid buresbirgejupmeplána
Duortnus				
	Juo	Juo Sosiála- ja dearvašvuodálá vdegoddi	Juo Gieldda iežas ja guovlluguovdasaš info-, guovlo- ja buresbirgejupmeba rgojoavku	Juo Gárrenávnnasplána gullá buresbirgejupmemuitalussi i. Válmmaštallamis agáiduvvanpolitihkalaš prográmma, mánáid ja nuoraid buresbirgejupmeplána, siskkáldas dorvvolašvuoda plána, searvevuodaplána, eanangottiid dorvvolašvuodaplánat
Eanodat				
	Ii	Juo Buresbirgejupmel ávdegoddi	Juo Doaibmanorgána fápmudan buresbirgejumi ja dearvašvuoda ovddideami bargojoavku	Juo Buresbirgejupmemuitalus, válmmaštallamis mánáid ja nuoraid buresbirgejupmeplána
Giemajávri				
	Juo	Juo Buresbirgejupmel ávdegoddi	Juo Doaibmanorgána fápmudan Buresbirgejumi ovddideami bargojoavku	Juo Gieldda iežas gárrenávnnasplána, ovttastuvvon mielladearvašvuoda- ja gárrenávnnasplána, buresbirgejupmemuitalus
Gihttel				
	Juo	Ii máhte dadjat	Ii máhte dadjat	Juo Buresbirgejupmemuitalus
Pelkosen-niemi				
	Juo	Juo Buresbirgejupmel ávdegoddi	Juo Buresbirgejupmeba rgojoavku	Juo Gieldda iežas gárrenávnnasplána ja buresbirgejupmemuitalus

Badje-Duortnus	Juo	Juo Gárrenávnnasbar gojoavku	Juo Gárrenávnnasbarg ojoavku	Juo Gieldda iežas gárrenávnnasplána, ovttastuvvon mielladearvvašvuoda- ja gárrenávnnasplána, buresbirgejupmemuiatalus
Giema	Juo	Juo Sosiála- ja dearvvašvuodalá vdegoddi	Measta Guovlluguovdasaš info-joavku	Juo Gieldda iežas gárrenávnnasplána, válmmaštallamis mánáid ja nuoraid buresbirgejupmeplána
Oktiibuot	Juo: 19 stuhka Ii: 1 stuhkka Measta: 1 stuhkka Ii vástádus: 0 stuhka	Juo: 20 stuhka Ii: 1 stuhkka Measta: 0 stuhka Ii máhte dadjat: 0 stuhka Ii vástádus: 0 stuhka	Juo: 17 stuhka Ii: 1 stuhkka Measta: 1 stuhkka Ii máhte dadjat: 2 stuhka Ii vástádus: 0 stuhka	Juo: 20 stuhka Ii: 0 stuhka Measta: 1 stuhkka Ii máhte dadjat: 0 stuhka Ii vástádus: 0 stuhka

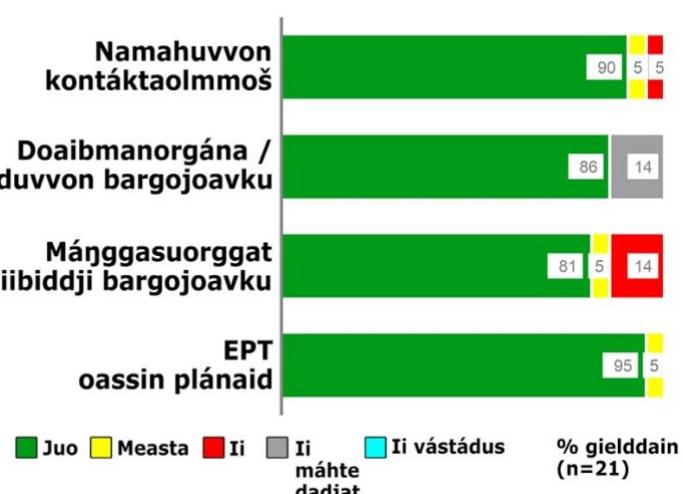
Dihtošteami mielde eastadeaddji gárrenávnnasbarggu kontáktaolmmoš lei namahuvvon measta 90 prosentii ($n=19$) Lappi gielddain ($n=21$). Ovtta gielddas lei kontáktaolmmoš, muhto son ii lean virggálaččat namahuvvon ja ovttä gielddas váillui kontáktaolmmoš. Eastadeaddji gárrenávnnasbarggu kontáktaolbmo barggut ledje meroštallon dušše golmma gielddas. Bargoáigi gažaldatvuloš barggu várás ii lean meroštallon guđa gielddas ja 12 gielddas bargoáigin lei meroštallon vuollel logi proseantta bargoáiggis ja golmma gielddas 10-29 proseantta. Kontáktaolmmoš doaimmai 11 gielddas sosiála- ja dearvvašvuodoaimma hálddahusa suorggis, viđa gielddas kultuvra-, lihkadan-, dahje nuoraiddoaimmas ja viđa gielddas earát hálddahussuorggit ledje buresbirgejupmebálvalusat, čuvgehus- ja buresbirgejupmebálvalusat ja sosiálabálvalusat.

Eastadeaddji gárrenávnnasbarggu ordnema guoskevaš lágas oaivvilduvvon eastadeaddji gárrenávnnasbarggus vástideaddji doaibmanorgána lei namahuvvon dahje doaibmanorgána lei fápmudan juoga máŋggsuorggat bargojoavkku dikšut barggu 18 gielddas (86 proseantta). Golmma gielddas (14 proseantta) eai máhttán dadjat, ahte leago eastadeaddji gárrenávnnasbarggus vástideaddji doaibmanorgána namahuvvon.

Eastadeaddji gárrenávnasbarggu geavatlaččat doibmiibiddji máŋggsuorggat bargojoavku lei 17 Lappi gielddas (81 proseantta). Ovtta gielddas (5 proseantta) almmuhedje, ahte sis lea doibmiibiddji máŋggsuorggat bargojoavku, muhto dan dihtii go bargojoavkkuid čuozáhatjoavkun ledje eanaš mánát, nuorat ja mánnábearrašat, oaččui gielda tabeallas fiskes johtolatmearkaivnni. Ruoná ivnni oažjun gáibidii, ahte bargojoavkku čuozáhatjoavkun leat visot ahkejoavkkut. Ovtta gielddas ii leat máŋggsuorggat bargojoavku ja guovtte gielddas eai máhttán vástidit gažaldahkii.

Lappi gielldain 20 (95 proseantta) vástidedje, ahte sis lea vássi stivrabadjái áigeguovdilis gárrenávnasplána, ovttastuvvon gárrenávnas- ja mielladearvvašvuodaplána dahje buresbirgejupmemuitalus ja -plána, masa eastadeaddji gárrenávnasbargu gullá. Okta gielldain almmuhii, ahte eastadeaddji gárrenávnasbargu lea oassin válmmaštallamis lean buresbirgejupmemuitalusa.

Govadat 1. Eastadeaddji gárrenávnasbarggu Ráhkadusat Lappi eanangotti gielldain, % (n=21)

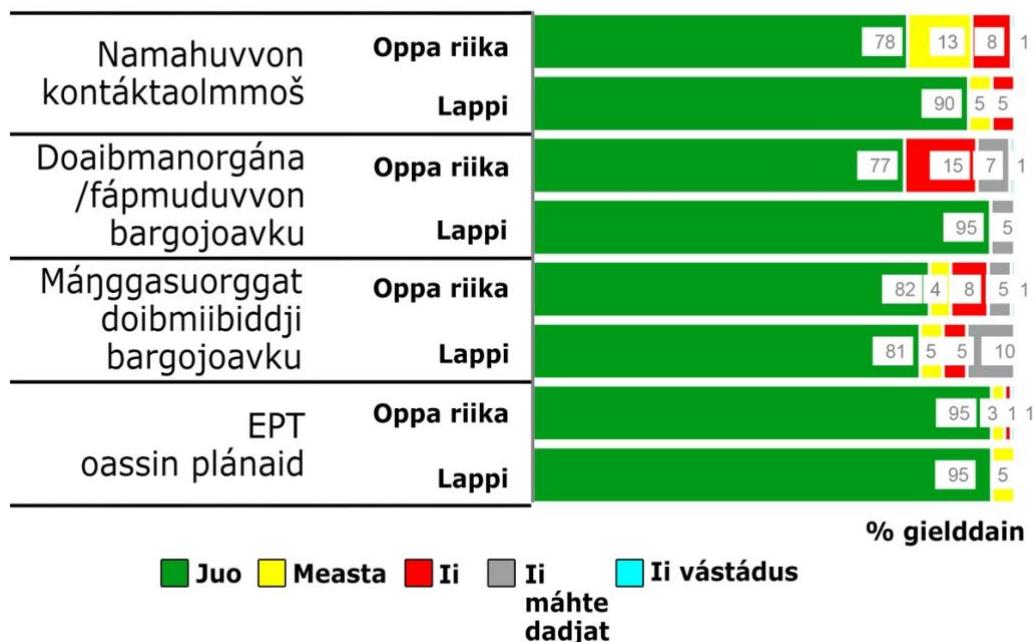

	Juo	Measta	Ii	Ii máhte dadjet
Namahuvvon kontáktaolmmoš	90	5	5	0
Doaibmanorgána / fápmuduvvon bargojoavku	86	0	0	14
Máŋggsuorggat doibmiibiddji bargojoavku	81	5	14	0
EPT oassin plánaid	95	5	0	0

Govadagas boahtá ovdan, ahte buoremusat gárrenávnasbarggu ráhkadusain Lappi eanangottis ollašuvvá eastadeaddji gárrenávnasbarggu kontáktaolbmo ja eastadeaddji gárrenávnasbarggu doaibmaplána leahkin. Eastadeaddji gárrenávnasbarggus vástideaddji doaibmanorgána dahje dan fápmudan bargojoavku gávdno 18 gielddas. Ossodat lea fuomášahti olu eanet go jagi 2016

dihtošteamis. Eastadeaddji gárrenávnasbarggu geavatlaččat doibmiibiddji máŋggasuorggat bargojoavku, man čuozáhatjoavkun leat visot ahkejoavkkut, gávdno 81 proseanttas (n=17) Lappi gielldain.

Govadat 2. Eastadeaddji gárrenávnasbarggu Ráhkadusat Lappis ja oppa riikkas oasseguovlluid mielde (% gielldain).

	Juo	Measta	Ii	Ii máhte dadjat	Ii vástádus
Oppa riika	78	13	8	0	1
Lappi	90	5	5	0	0

Namahuvvon kontáktaolmmoš

Oppa riika	78	0	15	7	1
Lappi	90	0	0	5	0

Doaibmanorgána/fápmuduvvon bargojoavku

Oppa riika	77	0	15	7	1
Lappi	95	0	0	5	0

Mánnggasuorggat doibmiibiddji bargojoavku

Oppa riika	82	4	8	5	1
Lappi	81	5	5	10	0

EPT oassin plánaid

Oppa riika	95	3	1	0	1
Lappi	95	5	0	0	0

Čoahkkáigeassun sáhttit gávnahit, ahte Lappi gielldaid eastadeaddji gárrenávnasbarggu ráhkadusat leat kontáktaolbmuid ja doaibmanorgána oasis

buorebut go veardiduvvo oppa riikii, bargojoavkku oasis measta seammá buori go oppa riikkas ja eastadeaddji gárrenávnnasbarggu plánaid oasis seammá buori

4.2 Guorahallan ja jurddabohotosat árvvoštallamis

Dihtošteami vástádusaid vuodul sáhttit gávnahit, ahte Lappi gielldain ollašuvai eastadeaddji gárrenávnnasbargu ráhkadusain buoremusat eastadeaddji gárrenávnnasbarggu doaibmaplána, mii gávdnui 95 proseanttas gielldain. Measta visot dáin gielldain vástidedje, ahte eastadeaddji gárrenávnnasbargu lea girjejuvvon oassin buresbirgejupmemuitalusa ja -plána, muhto dan lassin stuorimus oasis dáin gielldain lei maiddái serra gárrenávnnasplána dahje ovttastuvvon mielladearvvašvuoda- ja gárrenávnnasplána dahje dakkáraš lei válmmaštallamis dahje beaivádeami vuolde.

Lappi gielldain lea dahkkojuvvon sihke buresbirgejupmemuitalusat ja plánat ja mielladearvvašvuoda- ja gárrenávnnasplánat stivrabajis 2017 – 2020. Galgá vuhtiiváldit, ahte sierra eastadeaddji gárrenávnnasbarggu doaibmaplánas sáhttá vuodjut eanet bienalaččat dan fáddáguovllu áššiide go buresbirgejupmemuitalusas ja -plánas, masa čohkkejuvvojit viidásit buresbirgejupmái laktáseaddji áššit ja mas eastadeaddji gárrenávnnasbargu lea dušše okta oasseguovlu. Livčii dehálaš, ahte dát plánat gulahalašedje gaskaneaset ja ahte eastadeaddji gárrenávnnasbarggu doaibmaplánas loktejuvvojit oaiveáššit buresbirgejupmemuitalussii. Buresbirgejupmemuitalusas galggašii govvidit maiddái gieldda gárrenávnnasdili ahkejoavkkuid mielde ja das sáhttá loktet gárrenávnnasbargguid áššiid deaddočuoggán ja girjet gieldda plánen doaibmanbijuid sihke čuovvun- ja árvvoštallanmihttáriid stivrabaji plánenoassái.

Nubbin buoremusat Lappi gielldaaid eastadeaddji gárrenávnnasbarggu ráhkadusain ollašuvai eastadeaddji gárrenávnnasbarggu kontáktaolbmo namaheapmi gildii, goittotge olgguldas bajiloainnus. Dušše guovttis Lappi gielldain váillui namahuvvon olmmoš. Nuppis dáin kontáktaolmmoš doaimmai barggus, muhto son ii leat virggálaččat namahuvvon bargui. Hástalussan kontáktaolbmon doaibmamis lea, ahte bargoáigi ja barggut gažaldatvuloš barggu várás eai leat meroštallon. Stuorimus oassi kontáktaolbmuin leat sosiála- ja dearvvašvuodafuolahusa doaibmasuorggis ja dát dagaha iežas hástalusaidis go jurddašuvvo sode-eanagoddeođastusa. Gielldain gánneha juo ráhkkanit ođastussii ja smiehttat, gii gielddas koordinere eastadeaddji gárrenávnnasbarggu, go sosiála- ja dearvvašvuodafuolahusa bargit sirdašuvvet eanagotti bálvalussii. Gildii ja guovlogoddái livčii buorre namahit buresbirgejupmekoordináhtora, guhte bargá guovddášhálddahusa vuolde. Eastadeaddji gárrenávnnasbarggu lassin son koordinerešii buresbirgejumi ja dearvvašvuoda ovddideami, veahkaválddi eastadeami ja vejolaččat buresbirgejupmemuitalusa dahkama. Bargguid oktiihiveheapmi ovta olbmui beavttálmahtášii eará temáid koordinerema ja dagašii vejolažžan doarvái stuorra

bargoáigi bargguid dikšuma várás. Áinnas dánge muttus galgá vuhtiiváldit gieldda olmmošlogu ja heivehit dárbbašáhtti bargoáiggi dasa ávžžuhusaid mielde (geahča Soikkeli & Warsell 2013). Nubbi molssaeaktu lea guovlokoordinašuvdnámalle atnin ávkin eastadeaddji gárrenávnnaſbarggu.

Goalmmádin buoremusat ollašuvai gielddaid eastadeaddji gárrenávnnaſbarggu fápmuduvvon doaibmanorgána namaheapmi. Go veardiduvvo jagi 2016, gielddat leat namahan jagis 2020 doaibmanorgána 18 gielddas, go västideaddji lohku jagis 2016 lei gávci gielddas. Bealistis namaheapmái lea váikkuhan jagi 2019 gielddaide sáddejuvvon eastadeaddji gárrenávnnaſbarggu ráhkadusaid láhkaásahuslašvuhtii laktáseaddji stivrenreive ja fáddii laktáseaddji gielddalaš gáiddusčoahkkimat. Lappis eastadeaddji gárrenávnnaſbarggu geavatlaččat doibmiibiddji máŋggasuorggat bargojoavkkut ledje 17 gielddas. Ovtta gielddas dáid bargojoavkkuid bargu deattuhuvai eanaš nuoraide, go gielddas eastadeaddji gárrenávnnaſbarggu čuozáhahkan galget leat visot ahkejoavkkut ja dušše beare golmma gielddas bargojoavku váillui. Dilli lea buorránan go veardiduvvo jahkái 2016, dasgo eastadeaddji gárrenávnnaſbargu lea lakojuvvon oassin buresbirgejupmebargojoavkku bargguid.

Buohkanassii sáhttá dadjat, ahte go veardiduvvo jahkái 2016 eastadeaddji gárrenávnnaſbarggu ráhkadusat leat Lappi gielddain buorránan fuomášahti olu. Boahttevaš sode-eanagoddeođastusas eanangoddái lea hivvehallon áššedovdidoarjaga addima gielddaide.

Jurddaboađusin Lappi gielddaid eastadeaddji gárrenávnnaſbarggu ráhkadusain sáhttá gávnnahit, ahte stuorát oasis gielddain ráhkadusat čuvvot lága ja našuvnnalaččat buorrin gávnnaħuvvon eastadeaddji gárrenávnnaſbarggu vuodđoráhkadusaid. Ovddideami gáibidit goittotge baicce ráhkadusat maiddái sisdoalu kvalitehta ovddideapmi ja dasa čujuhuvvon resurssaid meroštallan. Gielddaid gánneha jo ráhkkanit boahttevaš sode-eanangoddeođastussii ja sihkkarastit, ahte gildii báhcá eastadeaddji gárrenávnnaſbarggu máhttu. Gieldda eastadeaddji gárrenávnnaſbarggu ollislašvuoda gánneha govvet ja smiehttat ráhkadusaid oassin gieldda buresbirgejumi ja dearvvašvuoda ovddideami ollislašvuoda. Maiddái guovloráhkadusaid gánneha Lappis smiehttat oktan molssaeaktun. Maiddái boahttevaš sode-eanagottis galgá leat eastadeaddji gárrenávnnaſbarggu áššedovdamuš, dasgo eanagotti galgá fállat gielddaide doarjaga. Dása galgá eanangoddedásis smiehttat ráhkadusa ja ovttasbarggu ollašuhtima gielddaiquin ja organisašuvnnaiguin.

5 Ávžžuhusat gielddaide eastadeaddji gárrenávnasbargui

Mannán jagiin lea ovdanbuktojuvvon dan mo alkohola, duhpát- ja nikotiidnabuktagat, narkotihkat, boastut geavahuvvon dálkasat ja ruhtaspeallan dagahit mánnggalágan hehttehusaid. Hehttehusat eai čuoza dušše beare geavaheaddjái alcces, muhto maiddái riegádeaddji mánáide, mánnábearrašiidda, sosiála gaskavuodaide, bargoaddái, lagašservoshiidda ja servodahkii. Eastadeaddji gárrenávnasbarggu ulbmilin lea geahpedit gárrenávdnasiid, duhpát- ja nikotiidnabuktagiid ja ruhtaspealuid jođu, oažzuma ja fálaldaga atnimin ávkin dieđu ja doaimmalažjan gávnnahuvvon meannuđemiid visot ahkejoavkkuin. Eastadeaddji gárrenávnasbargguin ovddiduvvo eallindábiid gárrenávdnasiid haga, geahpeduvvo gárrenávnas-, duhpát, ja ruhtaspeallohehttehusaid ja ovddiduvvo addikšuvdnáváttisvuodain gillájeaddji riikkavuložiid vuogatvuodaid, ovdamearkka dihtii viggamin geahpedit váttisvuohageavaheapmái laktásan steampila. Buoremus bohtosiidda beassat, go barggu dahkkojuvvvo rastáháladdahuslaččat ja gieldda eará hálddahussurggiin mánnggalágan doaimmaiguin.

Eastadeaddji gárrenávnasbarggu ordnema guoskevaš lága doibmiibidjama doarju sosiála- ja dearvvašvuodđaministeriija bargogohčosis válmmaštallon Eastadeaddji gárrenávnasbarggu doaibmaprógrámma (SDM 2015). Nu lága go doaibmaprógrámmage guovddáš ulbmilin lea nannet gielldain ja guovlluin dáhpáhuvvan eastadeaddji gárrenávnasbarggu. Doaibmaprógrámma vuolgá das, ahte eastadeaddji gárrenávnasbargu sáhttá leat ollislaš, váikkuheaddji ja goasttádusbeaktilis dušše, jos barggu dahkkojuvvvo čuovvovaš deaddočuoggáid mielde:

- eastadeaddji gárrenávnasbarggu riikkaviidosáš, guovlluguovdasaš ja báikkálaš ráhkadusat leat ortnegis
- hehttehusain diedđihuvvo ja dat vuodđuduđuvvet dutkojuvvon dihtui ovttaskas olbmuid válljemiid ja sosiála- ja dearvvašvuodđapolitikhka doarjan
- riskageavaheapmi ja hehttehusat dovddastuvvojit ja doarja fállojuvvvo árra muttus
- báikkálaš alkohola-, duhpát- ja ruhtaspeallopolitikhka ollašuhttojuvvvo nugo plánejuvvon ja viiddis ovttasbarggus
- hehttehusaid eastadeapmái biddjojuvvvo deaddu lagašservois
- ámmátolbmuin lea doarvái eastadeaddji gárrenávnasbarggu čehppodat.

Buoremus loahppabohtosa nu našuvnnalaš, guovlluguovdasaš go báikkálašge dásis sáhttá juksat, go doaibmá guđege ovddežis máinnašuvvon deaddočuoggá buohta seammaágásaččat. Gažaldat lea seammaháltásaš doaimmas, mat ovttas hábmejit váikkuheaddji ollislašvuoden.

Deaddočuoggáin ollislaččat doaibmi eastadeaddji gárrenávnasbarggu guvlui Fuolahehket eastadeaddji gárrenávnasbarggu ráhkadusaid ortnegii. Eastadeaddji gárrenávnasbargu dárbbaša lihkostuvvamii stivrema, doaimma stivrejeaddji strategiija ja dasa čujuhuvvon nohkka resurssaid. (Soikkeli & Warsell 2013). Láhka meroštallá čielgasit ovddasvástádusa eastadeaddji gárrenávnasbarggus (523/2015, 5§). Gielda fuolaha eastadeaddji gárrenávnasbarggu dárbbuid čuvvon organiseremis guovllustis ja namaha eastadeaddji gárrenávnasbarggu bargguin vástideaddji doaibmaorgána. Lea dehálaš, ahte gielddas lea dihtosis, gii stivre gárrenávnasbarggu ja geasa gullá vuosttamuš ovddasvástádus dan ordnemis. Doaibmanorgána galgá earret eará čujuhit ja ovddidit eastadeaddji gárrenávnasbarggu doaimmaid gieldda eará hálddahussurggiin ja fuolahit das, ahte gieldda doaimmat heivehuvvojít oktii bolesa, alkoholalága ja duhpátlága čuovvuma bearráigeahčuin, ealáhuseallima ja earenoamážit eastadeaddji gárrenávnasbargui oassálastán oppalašávkálaš servošiid doaimmaiguin. Lea deatalaš, ahte eará hálddahussurggiid gaskkas lea čielga bargojuohkin sihke čuovvun- ja reporterenovddasvástádusat. Geavatlaččat doaibmanorgána stivre eastadeaddji gárrenávnasbarggu gielddas, muhto dan ollašuhttin lea dávjá man nu eará máŋggasuorggat bargojoavkku ovddasvástádussan. (SDM 2015.)

Láhka gáibida, ahte eastadeaddji gárrenávnasbarggu plánen ja reporteren gielddas čatnasa oassin gieldda buresbirgejumi ja dearvvašvuoden ovddideami. Eastadeaddji gárrenávnasbargu galgashii nappo oidnot buresbirgejupmemuitalusa dillegovvádusas, ulbmiliin, doaimmain ja resurseremis báikkálaš diliid ja dárbbuid mielde (EPT-láhka 523/2015, 5§; Dearvvašvuodenfuolahuosláhka 1326/2010, 11–12§). Ideáladilis buresbirgejupmemuitalusa ja -plána dievasmahttojuvvo mearrediđolaš sierraplánain, mas guovddáš ulbmilat ja doaimmat loktejuvvojít oassin buresbirgejupmebarggu mii dahkojuvvo stivrabajiid mielde. Dieđut gieldda gárrenávnasdiliin maid sáhttá geavahit muitalusbarggus gávdnojít earet eará gieldda ja guovllu gárrenávnasčoavddaindikáhtoriin (geahča. THL, Sotkanet; THL, Alkohola, duhpát ja sorjavašvuoden - neahttiiddut > Eastadeaddji gárrenávnasbargu > Eastadeaddji gárrenávnasbarggu stivren > Gárrenávnasčoavddaindikáhtorat), muhto gánneha čohkket dieđuid maiddái gieldda iežas statistikhain, bargojoavkkuin, gieldalaččain ja vásihušáššedovdiin.

Doaibmaorgána lassin eastadeaddji gárrenávnasbarggu koordinerema doarju guovddášhálddahusas doaibman ovddasvástádusolmmoš, guhtei fuolaha earret eará eastadeaddji gárrenávnasbarggu doaibmaorgána namaheamis ja

kontáktaolmmoš dahje koordináhtor, geasa áššedovdin gullet earet eará fierpmádatbarggu koordineren ja doaimmaid ovddideapmi. Vai barggu koordineren joatkašuvvá gielddas maiddái sode-oðastusa manjá, de ávžžuhussan lea dárbbu mielde soahpat barggu sirdimis guovddášháldahussii buresbirgejupmekoordináhtora bargopárran (dahje unnit gielldain oassin dan bargogova) dahje man nu eará go sosiála- ja dearvvašvuodafuolahusa vuollái. (geahča lasi: DBL, Alkohola, duhpát ja sorjavašvuodat -neahttiiddut > Eastadeaddji gárrenávnnasbargu > Eastadeaddji gárrenávnnasbarggu stivren > Ovdamearkkat eastadeaddji gárreávnnasbarggu koordineremis).

Geažideamit gielddaide

- Sihkkarastet, ahte doaibmanorgáanas leat doarvái fápmudusat dahkat mearrádusaid, ja ahte dat čuovvu dahkojuvvon barggu.
- Fuolahehket, ahte máŋgaaámmátlaš bargojoavku gokčá visot ahkejoavkkuid ja ahte das leat ovddastuvvon deatalaš ovttasbargoguoimmit: gieldda eará háldahussuorggit, boles, alkohola- ja duhpátbearráigeahču, organisašuvnnat ja ealáhuseallin.
- Muitibehtet, ahte buresbirgejupmemitalusas ja -plánas eastadeaddji gárrenávnnasbarggu galggašii oidnot oppa áigge dillegovvádusas, ulbmiliin ja doaimmain.
- Válljejehket ovddideapmái vuostamužžan dakkáraš doaimmaid mat dutkamušaid mielde leat váikkuheaddjit ja maid doaibmamis leat buorre vásihuusat.
- Várrejehket kontáktaolbmui doarvái bargoággi meroštallon bargguid hárrái.

Diedihehket hehttetusain dutkojuvvon dieduid vuodul ovttaskas olbmo válljejumiid ja sosiála- ja dearvvašvuodapolitikhka doarjan. Ulbmilin lea, ahte álbmoga ja ovttaskas olbmuid diđolašvuhta alkohola, duhpát- ja nikotiidnabuktagiid, narkotikhkaid ja rustaspeallama hehttetusain ja riskkain ja daid eastadeami vugiin lassána visot veahkadatjoavkkuin. Juos ii dán áššiin leat diehtu, lea ovttaskas olbmo váttis dahkat dearvvašvuodá ovddideaddji válljejumiid árggastis. Bargu lea hástaleaddji, dasgo lea vuhton, ahte ovdamarkka dihtii alkohola riskageavaheaddji hárve fuobmá, ahte geavaha alkohola riskkalaččat (Warpenius ym. 2018). Čuvgehanbargu oktonassii ii dáhkit váikkuheaddjivođa, muhto dainna sáhttá doarjut eará vugiid (Babor 2010).

Álbumtiediheami ulbmilin leage doarjut čuvgehusbargguin kultuvrralaš nuppástusa ja váikkuhit almmolaš miellaguddui boktimin jurddašit iežas doaimmaid čuovvumušaid (SDM 2015).

Geažideamit gielddaide

- Muitibehtet, ahte gieldda eastadeaddji gárrenávnnasbarggus vástideaddji doaibmanorgána galgašii fuolahit lága mielde
    - gárrenávnnasdiliid čuovvumis ja dáid guoskevaš dieđiheamis ja
    - das, ahte gárrenávnnashehttehusaid ja daid geahpedeami guoskevaš diehtu fállojuvvo ovttaskas olbmuide ja oppa álbmogii.
  - Čuozahehkjet ja testejehkjet dieđáhusadet čuozáhatjoavkkuin: maid dieđuid mearrádusdahkki dárbbaša mearrádusa doarjan? Naba makkáraš dieđáhus juksá earáahkásaš gieldda olbmuid, vajálduhtekeahattá riskajoavkkuid?
  - Ii galgga moraliseret, muhto hárjehahttibehtet jurddašeami – halddáhallan ii doaimma!

Gulahallan dárbbašuvvo doarjut sosiála- ja dearvvašvuodapolitikhalaš mearrádusdahkama gárren-, duhpát- ja ruhtaspeallanhehtehusaid eastadeapmin ja geahpedeapmin maiddái gieldda dásis. Mearrádusdahkama vuodđu galggašii leat gieldda dieđu lassin maiddái das, mii lea váikkuheaddji bargu ja mo ovddideaddji bargguin sáhttá fáhtet loahpas seastimiid buresbirgejumi lasihemiin. Almmá mearrádusdahkkiide gulahallama ii sáhte navdit, ahte sii ipmirdit qielddas dahkon eastadeaddji qárrenávnasbarqqu árvvu.

Geažideamit gielddaide

- Atnet fuola, ahte earáahkásáččaid sosiála ja dearvvašvuodafuolahusa bálvalusain leat girjálaš rávvagat ja proseassagovvádus das, mo
    - alkohola riskageavaheapmi, narkotihkaid ja duhpát- ja nikotiidnabuktagiid geavaheapmi ja vahátlaš ruhtaspeallan identifisereiuvvo

- dárbbäsettiin ollašuhttit mini-intervenšuvnnaid ja stivret dikšui
- nuonddahallama vejolašvuhta válđo vuhtii
- ávkkástallat maiddái digitála vejolašvuđaid identifiseremii ja doarjagii
- ávkkástallan, sáhkan válđin ja mini-intervenšuvdna merkejuvvo buohcci- ja áššehasdiehtovuogádaguide dahkon barggu ja áššehasa dili čuovvumii
- ámmátolmmoš oažžu doarjaga proseassas (omd gárrenávnnaššiin vástdan ámmátolbmo konsulteren- ja doarjjavejolašvuhta)
- áššehas dorjojuvvo máŋgabéalagiid (omd vásáhusáššedovdi ja veardedoarjaga fállán).
- Identifiseret bálvalanbálgáid ja gulahallanalážiid sosiála- ja dearvvašvuđabálvalusaid ja gieldda eará bálvalusaid gaskkas: áramuttu identifiseren ja doarja ii gula dušše sosiála- ja dearvvašvuđabálvalusaide.
- Galgá identifiseret doarjaga dárbbus lean vánhemiiid ja fállát vugiid vánhendáidduid nanosmahttimii.

Atnet fuola riskageavaheami ja hehttehusaid áramuttu identifiseremis ja doarjagis. Mihttomearrin lea, ahte sosiála- ja dearvvašvuđabálvalusain ja heivehettiin eará bálvalusain earuhit alkohola, duhpát- ja nikotiidnabuktagiid ja narkotihkaid geavaheapmái ja ruhtaspeallamii laktásan riskkaid doarvái árra muttus ja dahkko dárbbäšlaš mini-intervenšuvdna. Mini-intervenšuvdna lea dutkamušaid mielde vuohki mii váikkuha. Beavttálmahtima vejolašvuđat leat ain vuodđodearvvašvuđafuolahusas, bargodearvvašvuđafuolahusas, rávisolmmošsosiálabarggus (Gč. Renko 2016; DBL 2016b), fáktemis (gč. DBL 2017b; Markkula je. 2017b) dego maiddái ruovttudivššus. (Gč. maiddái DBL, Alkohola, duhpát ja sorjavašvuhta -fáddasiiddut > Eastadeaddji gárrenávnnašbargu > Sáhkan válđin ja mini-intervenšuvdna). Doaimma bohtosiid čuovvuma ja barggu alladási jođiheami várás gánneha sihkkarastit maiddái njuovžilis proseassa sáhkan válđima ja mini-intervenšuvnna ráhkaduslaš girjemii (Kesänen & Strand 2020). Doaimmalaš mállet mini-intervenšuvnna girjemii laktásan jođiheamis gávdnojit jo (Leimio 2020). Mini-intervenšuvnna lassin eará áramuttu veahki vuogit geavaheaddjiide ja sin lagaš olbmuide galggašedje leat fállamis, dego maiddái ohcci bargu bálvalusaid olggobeallái báhcán olbmuid gávdnama várás. (SDM 2015).

Ollašuhttet báikkálaš alkohola-, duhpát- ja ruhtaspeallopolitička plána mielde ja viiddis ovttasbarggus. Mihttomearrin lea buktit báikkálaš eastadeaddji gárrenávnnesbargui oðða fáhtema geahpedeami geahčančiega ja dan bokte oðða doaibmiid, dego bearráigeahčovirgeoapmahačaid sihke báikkálaš fitnodatdoalliid restoráŋjavuovdimis ja gávpevuovdimis. Sierra guovlluin Suomas gielddaid eastadeaddji gárrenávnnesbarggu vuohkin leat váldán álgoálggus báikkálaš alkoholahehttehusaid geahpedeapmái gárgehuvvon Pakka-doaibmamálle (Holmila je. 2009), man leat dasto ávkkástallan maiddái duhpát- ja ruhtaspeallohehttehusaid eastadeamis (Fors je. 2013). Málle lea buorre ovdamearka das, mo báikkálaččat sáhttá beavttálmahattit lágas ásahuvvon ahkerádjebearráigeahču sihke juhkaluvvan olbmui vuovdima ja fállama gielddu ollašuhtima. Báikkálaš eastadeaddji gárrenávnnesbargui oažju doaibmamálle čuvvon bargguin oðða váikkuhusa, go ealáhus- ja bearráigeahčooovttasbargu ovttastahtto eará eastadeaddji gárrenávnnesbargui. Pakka-doaibmamálle jo ollašuhttán gielddain gánneha dárkkistit, ahte bargu dahkko maiddái juhkaluvvamii sikten juhkamis boahtán hehttehusaid ja veahkaválddi geahpedeapmin (SDM 2015). Guovddáš oassi Pakka-doaibmamálles dahkkojuvvon barggus lea gieldda olbmuid oassálastimii sikten eastadeaddji gárrenávnnesbargu (gč. maiddái 523/2015, 5§). (Gč. lasi: Fors je. 2013; SDM 2015, 51-56, DBL, Alkohola, duhpát ja sorjavašvuhta -neahttiiddut > Eastadeaddji gárrenávnnesbargu > Pakka-doaibmamálle). Pakka leea jo oassi ain dávjxit suopmelačča árggas: 2,7 miljon suopmelačča ásse lagi 2016 gielddas, gos ollašuhtte Pakka-doaibmamálle (Warpenius & Markkula 2018).

Geažideamit gielddaide

- Nannejehket din gieldda eastadeaddji gárrenávnnesbarggu fáhtehahtivuoða muddema geahčančiegain ovdamearkan Pakka-doaibmamálle vehkiin!
- Sihkkarastet Pakka-doaibmamálle šlája (DBL 2017c).
- Oassálastet gielddaolbmuid eastadeaddji gárrenávnnesbargui Pakka-doaibmamálle vugiiguin:
  - gullet gieldda olbmuid oainnuid gárrenávnnesáššiin ja vásihuvvon hehttehusain ja váldet sin mielde ovddidit: omd ráđit ja duopmárjoavkkut, gárrenávnnes- ja ássiidforum, dorvvolašvuodázzin ja gárrenávnnesdillejearadeapmi
  - aktiverejehket gieldda olbmuid ollašuhttin: omd oahppolágádusaid stuđeanttaid luovosvuovdima oastiniskosat dahje juhkamušrestoráŋjaid áššeħasárvvoštallamat

Biddjet deattu vahágiid eastadeapmái lagašservošiin, dahjege árabajásgeassimis, oahppolágádusain, bargosajiin ja friddjaígge birrasiin. Eará doaibmabirrasiin ollašuhttet eastadeaddji gárrenávnasbarggu váikkuhemii diliide ja daid servošiid doaibmavugiide, mat dahket vejolašvuodaid ovttaskas olbmo válljemiidda. Doaibmaorgána ovddasvástádussan lea fuolahit, ahte bargu dahkko gieldda sierra hálddahussurggiin (523/2015, 5§). Mađi eanet guovlluin boahtá seammá sullasaš diehtu gárrenávdnasiidda laktásan riskkain ja hehttehusain sihke fuolas sáhkan váldimis ja gárrenávdnasiid hehttehuslaččat geavaheaddji gudnejahti deaivideamis de dađi stuorit váikkuhus das lea. Jurddan lea oažžut sierra ahkejoavkkuid servošiid doaibmat dihto eastadeaddji gárrenávnasbarggu doaibmavugiid ja -prinsihpaid mielde. Mihttomearrin lea doaibmakultuvrra nuppástus.

Árabajásgeassimis atnit fuola, ahte leat sohppojuvpon ja girjejuvpon oktasaš geavadat, mo gárrenávnasváttisvuodaid ruovttusteaset deaividan mánát earuhuvvojit árrat ja sin doarjut šaddamis ja ovdáneamis. Deatalaš lea čuovvut máná dili, jus fuolla badjána ja lea dárbu doarjut su árabajásgeassimis anus lean vugiiguin ja gulahallat dárbbu mielde dilis maiddái eará guovddáš doaibmiiguin. Luohttámuša gaskavuođat vánhemii leat lihkostuvvan vuorrováikkuhusa dáfus deatalaččat. Ovtasbargu mánáidrávvehagain ja dárbbu mielde eastadeaddji mánáidsuodjaleami ja bearáguovddážiiguin lea dás deatalaš, ja ná maiddái ovdamearkan doarjaga vánhenvuhtii ja dikšuma gárrenávnasváttisvuodáide sáhttá fállat vuollegaš šielmmá bokte (Markkula je. 2018). Árabajásgeassin lea buoremus doarjut hástaleaddji diliin šaddan mánáid ja sin dorvvolaš ovdáneami ja šaddama. Riikkaidgaskasaččat leat máiddái ožžon buriid vásáhusaid earret eará nuorravuođa gárrenávdnasiid geavaheami geahčančiegas dán čuozáhatjovkui čujuhuvvon intervenšuvnnain árabajásgeassimis. (Gč. omd Campbell je. 2002).

Oahppolágádusain lea dárbu sihkkarastit eastadeaddji gárrenávnasbarggu sisdoaluid ollašuvvama oassin stuđeanta- ja stuđerenfuolahusa (gč. omd Hietanen-Peltoja & Korpilahti 2015, 38-40; Haravuori je. 2016). Oahppiid, stuđeanttaid ja fuolaheaddjiid oassálasttedettiin eastadeaddji gárrenávnasbarggu plánemii, ollašuhtimii ja árvvoštallamii sáhttá oažžut odđa čuozáhatjoavkku vuhtii váldán geahčančiegaid ja sisdoaluid bargui. Oahppolágádusain searvvušlaš sihke buresbirgejupme- ja dearvvašvuodaeearuid eastadeapmái čujuhuvvon vugiid ovddideapmái gánneha bidjat deattu. Ovdamearkan oahppolágádusbirrasa ja –servoša guorahallamiin sáhttá árvvoštallat maiddái eastadeaddji gárrenávnasbarggu ollašuvvama oppalašvuohtan (Hietanen-Peltoja & Korpilahti 2015). Buorit geažideamit das, mo gárrenávdnasiid ja speallama sáhttá integreret oassin oahppolágádusa árgabargui, leat jo čohkkejuvpon (gč. omd Lainio-Peltola je. 2020)

*Bargosajii*in gárrenávnasprográmmaid lea ágga bajidit ovddideami guovddážii sihke guovddáš jođiheami, bargosuodjaleami, bargiid ja bargodearvvašvuodafuolahusa ovttasbarggu gaskaoapmin.

Gárrenávnasprográmma galggašii váldit vuhtii maiddái suovahisvuodabarggu ja duhpáhastima heattiheami doarjaga sihke ruhtaspeallohehttehusaid earuheami ja eastadeami (gč. maiddái Suovahis gielda ja bargosadji –doaimma).

Bargodearvvašvuoda investerema lea dárbu čujuhit gárrenávnashehttehusaid eastadeapmái ja bajidit ášši ovdan bálvalansoahpamušain ja lasihemiin sillema ja mini-intervenšuvnnaid geavaheami maiddái vuostáiváldimii buohcuvuođa dihtii boađedettiin. Gielda bargoaddin sáhttá leat háltečujuheaddji iežas gárrenávnasprográmmainis. Bargoaddiid ja bargiid ovddastan guovddášorganisašuvnnat ođasmahttet lagi 2015 oktasaš ávžžuhusas, mii movttiidahtta buot bargosajiid gárrenávnasváttisvuodaid eastadeapmái sihke oktasaš gárrenávnasáššiid giedahallamii ja dikšui stivrema ollašuhttimii (Akava je. 2015). Doarjja bargosajiid gárrenávdnasiid geavaheami sáhkan váldima ovddideapmin lea vejolaš oažžut ovdamearkan hoavddaide čujuhuvvon skuvlejumiin (gč. omd A-kliniikkasätiö, Váldde sáhkan gárrenávdnasiid bargosajis -neahttakursa).

Fridjaágge servošii leat vejolašvuodat eai dušše áramuttu earuheamis ja doarjaga beavttálmahttimis muhto maiddái hehttehusaid eastadeami ja gárrenávdnasiin eret beassama doarjumis, go váldit atrui dáid dorjon doaibmageavadagaid go gilvalahttit bálvalusaid, heivehettiin organisašuvdnadoarjaga kritearin dahje lanjaid ja dilálašvuodaid sponsorerremis dahje speallannjuolggadusain. Deatalaš lea luoitit gieldda olbmuid ja bálvalusaid ávkkástalliid smiehttat jurdagiid maiddái gárrenávdnasiin friddja friddjaágge doaimma sierrajoavkkuid vuhtii váldimiin. Lihkadan- ja valáštallanservviin galggašii fas aktiivvalaččat doaibmat gárrenávnashehttehusaid eastadeapmin.

Geažideamit gielddaide

- Dárkkistehket ahte oidnohan eastadeaddji gárrenávnasbargu gieldda eará hálddahussurgiid doaibmaplánain?
- Dahkket oktasaš doaibmavuogi árabajásgeassimis mánás vánhemaa gárrenávdnasiid geavaheami dihtii badjánan fuola sáhkan váldimii vánhemii – deatalaš lea gudnejahttin ja luohtámuš.
- Dahkket oahppolágádussii olles oahppanservoša gokčevaš gárrenávdnasiid friddjavuođa dorjon doaibmakultuvrra, mii vuhtiiváldá oahppolágádusa gárrenávnasdili,

gárrenávnnasbajásgeassima go maiddái stuđerenfuolahusa ovttas- ja searvvušvuđot barggu.

- Vuođđudehket gárrenávnnasbajásgeassima ahkeágodahkii heivvolaš doaimmalaččat gávn nahuvvon geavadagaide: sosiála ja eallinhálddašandáidduid nannen, gárrenávdnasiid geavaheapmái laktásan vuordámušaid ja boasttu jáhkuid burgima, njuolggo čuovvumušaid deattuheami, riskadiđolašvuđa boktima ja interaktiivva vugiid. Ii balddáhallama!
- Nannejehket oahppolágádusa / oahpahusjoavkku miehtemielalaš dili go fállabehtet doarjaga ja váldibehtet positiivvalaččat vuhtii ja dahkabehtet čielga njuolggadusaid, maid čuovvun bearráigehččojuvvo.
- Dahkket gieldda gárrenávnnasprógrámmas háltečujuheaddji gieldda guovllus doaibman eará bargoservošiidda: hástalehket eará bargosajiid ovddidit iežaset gárrenávnnasprógrámmaid ja veardeovddidehket doaimma ovttas.

Sihkkarastet ámmátolbmo doarvái buori gárrenávnnasbarggu čehppodaga. Gieldda eastadeaddji gárrenávnnasbargus vástidan doaibmaorgána doaimmaide gullet lasihit ja doarjut gárrenávnnashehttehusaid eastadeaddji doaimmaid čehppodaga buot gieldda doaimmain (423/2015, 5§)- Dát sahttá ovdamearkan oaivvildit, ahte gielddas atnit fuola sierra sektoriid ámmátlaš dievasmahttinskuvlejumis ja guđege suorgái heivvolaš doaimmalaš eastadeaddji gárrenávnnasbarggu vugiid atnuiváldimis, ordnejuvvojit dárbui plánejuvvo skuvlejumiit ja bargobájít mat ávkkástallet oažžumis lean materiálaid.

Geažideamit gielddaide

- Čohkkejehket plána eastadeaddji gárrenávnnasbarggu čehppodaga sihkkarastimiin guđege gieldda háldahussuorggis.
- Sihkkarastet doaimmalaš málliid atnuiváldima doarjumiin dárbbu mielde skuvlejumiid bokte.
- Váldet atnui ng. skuvlejeaddjiskuvlen-málle, dalle okta skuvlejeaddji doalvu

Gielddain leat nappo mánngalágan vejolašvuodat ovddidit eastadeaddji gárrenávnnasbarggu. Gieldamearrideaddjide leat njeallje lávkki beaktilis eastadeaddji gárrenávnnasbarggu guvlui. Daid sáhttá kristalliseret ovdamearkan ná:

1. Dovdda gielddat dili ja hehttehusaid eastadeapmin dahkkojuvvon barggu
2. Sihkkarastte, ahte eastadeaddji gárrenávnnasbargu jođihuvvo gielddastat
3. Nanne hehttehusaid eastadeami eará árgabirrasiin
4. Bajit gieldda olbmo hehttehusaid eastadeami guovddážii (loga lasi: Markkula je. 2017a).

6 Lohppii

Buresveadjima, dearvvašvuoda ja dorvvolašvuoda sihke mielladearvvašvuoda ovddideapmi gáibidit alladási eastadeaddji gárrenávnnasbarggu lihkostuvvamii

Eastadeaddji gárrenávnnasbarggus leat gulahallanalážat nu buresveadjima, dearvvašvuoda ja dorvvolašvuoda ovddideapmái go mielladearvvašvuoda ovddideapmái ja lagašgaskavuoda veahkaválldi eastadeapmái. COVID-19 - pandemija lea buktán bealistis mánngaid ođđa hástalusaid ja dan mielde dárbu eastadeaddji gárrenávnnasbargui lea boahztán mánnga sajis oidnosii.

Buresveadjima, dearvvašvuoda ja dorvvolašvuoda ovddideapmin lea aiddo gárvánan stáhtarádi prinsihppamearrádus, mainna linnjejuvvojt doaimmaid sierraárvvolašvuoda geahpedeapmin lagi 2020 rádjai. Prinsihppamearrádusa deaddočuoggáin leat váldán vuhtii maiddái eastadeaddji gárrenávnnasbarggu sisdoaluid. Ovdamearkan buriide árgabirrasiidda laktásan deaddočuoggás deattuhit, ahte dán mihttomearrái beassamii galgá earret eará "geahpedit gárrenávdnasiid geavaheamis, duhpáhis ja speallamis šaddan hehttehusaid olbmuide, sin lagamuččaide ja lagašbirrasii" (SDM 2020). Prinsihppamearrádussii laktásettiin lea maiddái gárvvisteami vuolde Gárrenávnnas- ja sorjavašvuodastrategiija, mii linnje ja čatná oktii gárrenávnnas-, duhpát- ja ruhtaspeallohehttehusaid eastadeapmái laktásan barggu.

Gárrenávnnashehttehusaid eastadeami dehálašvuhta boahztá ovdan maiddái sosiála- ja dearvvašvuodaministerijas gárvvisteamis lean Ruovttu- ja friddjaágigge dáhpedorpmiid mihttomearreprográmmas (202-2020).

Eastadeaddji gárrenávnnasbargu lea vuohki gáržidit buresveadin- ja dearvvašvuodaerohusaid.

Eallindábiid leat gávnahan leat okta guovddáš sivva servodatlaš sajádaga ja dearvvašvuoda gaskasaš oktavuoda gaskkustan dakhki. Leat árvvoštallan, ahte

alkohola geavaheapmi ja duhpáha dahkan jápmimat čilgejit roavvásit sulaid beali das eallináigevuordámuša erohusas, mii álbumoga bajimuš ja vuolimus sisaboahvoiđádasa gaskkas lea (Martikainen je. 2014) Dávisteaddji earut, vaikkege vehá unnit, leat oaidnimis skuvlejupmejoavkkuid gaskkas. (Tarkiainen je. 2017). 2000-logus sosioekonomalaš earut juhkangolahusas, ja eandalii garrasut juhkangolahusas, leat lassánan (Mäkelä 2018). Maiddái duhpáhastima sosioekonomalaš earut leat lassánan 1970-logus 2010-lohkui ha dat leat ain čielgasat: jagi 2018 unnimusat skuvlejuvvon olbmuin borgguhedje 18 proseantta ja alimusat skuvlejuvvon olbmuin guhtta proseantta (Ruokolainen je. 2019 a). Earálágan servodatlaš heajut osolašvuhta, dego ovdamearkan smávva sisaboadut, bargguhisvuhta dahje vuollegaš skuvlejupmi, leat máŋgga dutkamušain laktojuvvon ruhtaspeallamii. Dávisteaddji vugiin leat gávnnahan ruhtaspeallováttisvuoden dihtoma leat alimus sosioekonomalaččat heajut álbmotjoavkkuin. Seammá láhkai áice ruhtaspealloautomáhtaid dávjodaga leat allagat daid poastanummirguovlluin, main lea olu bargguhisvuhta, olu smávva sisaboaduid olbmot ja unnán allaskuvlaskuvlejuvvon olbmot. (Selin je. 2018.)

Jo nuorra olbmuin lei oaidnimis polarišašuvdna gárrenávdnasiid ja duhpát- ja nikotiidnabuktagiid geavaheamis. Nuorain, geaid bearrašiid sosioekonomalaš sajádat lea heajumus ja geain lea nuondnahallan, alkohola geavaheapmi ja juhkaluvvanjuhkan lassánedje čielgasit dan áigge, go buoret oasálaččaid bearrašiid nuoraid alkohola geavaheapmi geahppánii. (Torikka je. 2016.) Duhpáhastin laktása nuorain skuvlejupmeválljemiid lassin skuvlabirgemii: sierraneapmi álgá jo vuodđoskuvillas. Badjedásseahkásacčain heajubut oahpuin birgen oahppiin badjel bealli borgguha, go buoremusat birgen oahppiin borgguheaddjat leat juohke logat. (Ruokolainen je. 2019b.)

Fuomášupmi mielladearvvašvuoden ovddideami ja eastadeaddji gárrenávnnasbarggu gulahallanalážiidda

Gárrenávdnasiid (ml. duhpát- ja nikotiidnabuktagat ja ruhtaspealut) geavaheapmi giessasa máŋgii oktii mielladearvvašvuoden váttisvuodenaiquin: dat sáhttet dihttöt oktanaga, ovdamearkan juohke nuppis gárrenávdnasiid dihtii bálvalusas lean olbmuin lea maiddái doaktára gávnnahan mielladearvvašvuodenáttisvuhta (Kuussaari & Hirschovits-Gertz 2016), muho dat leat maiddái nubbi nuppis riskadahkkit. Ovdamearkan juogo iežas dahje vánhemaa gárrenávnnasváttisvuhta lea ovttaskas olbmo dásis mielladearvvašvuoden uhkidan dahkki, go bealistis gárrenávdnasiid álkes oažjun áitá mielladearvvašvuoden searvvušdásis. Lassin gárrenávdnasiid váttisvuodenageavaheapmái ja mielladearvvašvuoden váttisvuodenáide laktásit seammasullasaš suddjejeaddji ja riskadahkkit, muho maiddái servodatlaš hástalusat. Goappáge váttisvuhtii ovdamearkan laktása garra olgušteami ja olgoštuvvoma riska.

Mielladearvvašvuoda ovddideapmin almmustahttui giđdat 2020 Mielladearvvašvuodastrategiija 2020-2030, mii fállá doarjaga ulbmillaš plánemii ja prográmmabargui, ja doallá sisttis deaddočuoggáid čuovvovaš logi lagi áigge dakkon bargui. Strategijas evttohuvvon gárrenávdnasiid guoskevaš doaibmabijut heivehuvvojot oktii alkohola-, duhpát-, narkotihkka- ja ruhtaspeallopolitikhain, ja dat dievasmahttet Eastadeaddji gárrenávnnsbarggu doaibmabidjoprográmma. Mielladearvvašvuodastrategijas gulahallanalážiid eastadeaddji gárrenávnnsbargui leat huksen eandalii mielladearvvašvuoda- ja gárrenávnnsčeppodaga nannemis, mielladearvvašvuoda- ja gárrenávnnshehttehusaide laktásan olgušteami ja steampilšuvvama geahpedeamis, mánáid ja nuoraid mielladearvvašvuoda šaddamis árgabeaivvis, mielladearvvašvuodajodíheamis ja áramuttu identifiseremis ja doarjagis ja dikšumis. Maiddái strategija sistisdoallan iešsoardimiid eastadanprográmmas váldit vuhtii gárrenávdnasiid geavaheami oktavuođa iešsoardimiidda ja addojuvvojot dása gullevaš doaibmabijuid (omd iešsoardimiid eastadanplána čáhkadahttin gielldaid / guovlluid buresveadjima ja dearvvašvuoda ovddideami plánaide / ovttastuvvon mielladearvvašvuoda- ja gárrenávnnsplánaide). (Vorma je. 2020.)

Ii dušše ovttas, muhto maiddái sierra

Eastadeaddji gárrenávnnsbarggu gánnehage guorahallat ii dušše ovttas buresbirgejumi, dearvvašvuoda ja dorvvolašvuoda ovddidemiin, muhto dan lea dárbu ovddidit maiddái sierra. Go veardiduvvo buresbirgejumi ja dearvvašvuoda ovddideapmái, eastadeaddji gárrenávnnsbarggu earenoamášiešvuohtan lea, ahte gárrenávdnasiid, duhpátbuktagiid ja ruhtaspealuid geavaheami ja hehttehusaid kontrollerejot maiddái dáid buktagiid oažzuma ráddjejeaddji láhkaásahemiin ja dán dorjon bearráigeahčuin. Oažzuma mudden lea dutkamušaid mielede okta eanemus váikkuheaddji eastadeaddji gárrenávnnsbarggu vugiin, mainna sáhttá váikkuhit golaheapmái ja hehttehusaide dahkamin lága eallin nu našuvnnalaš ja maiddái báikkálaš dásis. Nuba gielldaid lágasge gáibiduvvon ovttasbargu bearráigeahčanvirgeoapmahaččaiquin ja ealáhuseallimiin lea deatalaš. Eastadeaddji gárrenávnnsbarggu mearkkašumi buresbirgejumi ja dearvvašvuoda ovddidanbarggus lea dehálaš buktit ovdan, vai maiddái gielddas lea ipmárdus, ahte bargui gánneha investeret ja dan galgá plánema vuollásacčat koordineret. Okta vuohki dása lea mearrádusaid ovdaváikkuhusaid árvvoštallan.

Vaikko eastadeaddji gárrenávnnsbargu lea oassi buresbirgejumi ja dearvvašvuoda ovddideamis, gáibida dat goittotge earenoamáš máhtu ja fuomášumi earet eará dan dihtii, ahte gárrenávdnusat, duhpátbuktagat ja ruhtaspeallan dagahit ovdalis mánnašuvvon hehttehusaid maiddái earáide go geavaheaddjái alccesis. Hehttehusaid perspektiivvas alkohola, duhpát, narkotihkkat ja ruhtaspealut noaduhit gieldda mánjgaiguin dábiiguin, ja dat eai čuoza dušše geavaheaddjái alccesis. Jagi 2018 masse alkoholas boahztán

dávddaid ja mirkkohusaid dihtii measta 1 700 ja narkotihkaid dihtii 261 olbmo – goappáge siva dihtii jápmán olbmuid mearri lei stuorit go ovddit lagi (Statistihkkaguovddáš 2019). Ovdamearkan valjis alkohola geavaheapmi geahpeda bargui oassálastima, lasiha buohcuvuoðaeretorumiid sihke bargonávccahisvuoðaealáhaga ja bargguhisvuoða riskka ja njeaidá buvttadeaddjivuoða. Vánhemiid valjis alkohola geavaheapmi lea bealistis riska máná ovdáneapmái ja dorvvolašvuhtii. Dat lasiha máná nuppelotjahkásash- ja nuorravuoðaagi mielladearvvašvuoða- ja gárrenávnnahehttehusaid riskka (Jääskeläinen je. 2016), unna mánáid riskka gártat buohcuvuoðadikšui buohcuvuoða dahje dáhpedorpmi dihtii ja máná riskka gártat sajuštuvvot ruovttu olggobeallái (Raitasalo je. 2016; Raitasalo & Kuussaari 2018). Dávisteaddji sullasaš hehttehusat alccees ja earáide leat gávdnamis seammá láhkai duhpát- ja nikotiidnabuktagiid ja narkotihkaid geavaheapmái ja rustaspeallamii laktásettiin.

Maiddái boahttevuodas eastadeaddji gárrenávnna bargu gullá gielddaide, gulahallanalážiid boahttevuodas sosiála- ja dearvvašvuoðafuolahusaide gánneha sihkkarastit.

Eastadeaddji gárrenávnna bargu lea gielddas oassi buresveadjima ja dearvvašvuoða ovddideapmin dakkon bargu sihke dasa gullevaš plánema ja reporterema (Dearvvašvuoðafuolahuslákka 1326/2010; Gieldalákka 410/2015; EPT-lákka 523/2015). Gielddaid eastadeaddji gárrenávnna bargu, dego buresveadjima ja dearvvašvuoða ovddideapmi viidáseappotge, mieigá ain nannosit sosiála- ja dearvvašvuoðafuolahusa doibmii ja doibmiide. Boahttevuodas lea dehálaš fuolahit das, ahte gielddaide báhcá doarvái olu ášshedovdamuš ja resurssat doaibmasurggiid rastildan barggu koordineremii maiddái joðus lean sosiála- ja dearvvašvuoðafuolahusa oðasteami manjá. (Warpenius & Markkula 2018.)

Boahttevuodas sosiála- ja dearvvašvuoðafuolahusas vástidan eanagottiin eastadeaddji gárrenávnna bargu gullá oassin buresveadjima, dearvvašvuoða ja dorvvolašvuoða ovddideami oppalašvuhtii ja gielddaide addojuvvon doarjaga. Gieldda lassin eanagottis dakkko boahttevuodas eastadeaddji gárrenávnna bargu, goas deatalaš lea atnit fuola njuovžilis dieðulonohallamis ja ovttasbarggus. Eastadeaddji gárrenávnna bargu dakkko sosiála- ja dearvvašvuoðabálvalusain (omd áramuttu identifiseren, mini-intervenšuvdna ja duhpáhis gádadeapmi), ja sisdoallun dat galggašedjege oidnot Boahttevuodas sode-guovddáš - stáhtadoarjjafidnuin.

Eanaš oassi áiggis ii gieldda olbmos goittotge gola sosiála- ja dearvvašvuoðabálvalusain, muhto eará árgabirrasiin. Eastadeaddji gárrenávnna barggus dego viidásutge buresveadjima ja dearvvašvuoða ovddideamis galggašiige gielddas bidjet deattu eará servošiin dakkon bargui. Dain deatalaš lea fuolahit njuovžilis gulahallanalážiin ovdamearkan sosiála- ja dearvvašvuoðafuolahusa bálvalusaide earret eará gárrenávdnasiid geavaheami

áramuttu doarjaga ja identifiserema proseassaid doaimmalašvuoda sihkkarastimii sierra bálvalusaid gaskkas.

Go eastadeaddji gárrenávnnasbargu lea guovddážis nu gielddas go boahttevaš sode-eanagottiinge, diehtit gii jodíha, koordinere ja heiveha oktii eastadeaddji gárrenávnnasbarggu, mii gullá geange ovddasvástadussii, mii lea gárrenávnnasdilli, mo ovddidančuožáhagaide ja fuolaide darvánit ja mo doallat nanusvuodain fuola maiddái boahttevuodas. Ná sáhttá sihkkarastit, ahte gielddas ja eanagottis ásset ja ellet boahttevuodasge eallinfámolaš ássit. Alla dási eastadeaddji gárrenávnnasbargu sáhtte dán geahččančiegas leat guovllu gilvvohallanovdu. Jagi 2020 vel jođus lean koronadili mielddisbuktán spiehkastatdilli ja dan burgima vihkkehallan dahket konkrehtan dan man dehálaš lea atnit fuola buresveadjima, dearvvašvuoda ja dorvvolašvuoda ovddideamis ja eastadeaddji gárrenávnnasbarggus – maiddái spiehkastatdiliin.

7 Gáldut

Akava, Elinkeinoelämän keskusliitto EK, Kirkon työmarkkinalaitos KiT, KT Kuntatyönantajat, Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK, Toimihenkilökeskusjärjestö STTK, Valtion työmarkkinalaitos VTML (2015). Päihdehaitat hallintaan!

Suositus päihdeongelmien ennaltaehkäisystä, päihdeasioden käsittelystä ja hoitoonohjauksesta työpaikoilla.

A-klinikkasäätiö, Ota puheeksi päihteet työpaikalla -verkkokurssi:
paiheettyopaikalla.otapuheeksi.fi (luettu 14.6.2020).

Babor TF. (2010). Alcohol: no ordinary commodity, Research and Public policy. 2nd edition. OUP Oxford.

Campbell FA, Ramey CT, Pungello E, Sparling J & Miller-Johnson S (2002). Early Childhood Education: Young Adult Outcomes From the Abecedarian Project. J App Dev Sci 6;1, 2002.

EMCDDA (2019). [European Prevention Curriculum: a handbook for decisionmakers, opinion-makers and policy-makers in science-based prevention of substance use](#). European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, Publications Office of the European Union, 2019.

Fors R, Heimala H, Holmila M, Ilvonen S, Kesänen M, Markkula J, Saunio A-L, Strand T, Tamminen I, Tenkanen T, Warpenius K (2013). Paikallinen alkoholi-, tupakka- ja rahapelihaittojen ehkäisy – Käsikirja yhdessä toteutettavaan Pakkatoimintamalliin. [THL, Kide 23/2013](#).

Haravuori H, Muinonen E, Kanste O & Marttunen M (2016). Mielenterveys- ja päihdetyön menetelmät opiskeluterveydenhuollossa: Opas arvointiin, hoitoon ja käytäntöihin. [THL, Ohjaus 20/2016](#).

Hietanen-Peltola M & Korpilahti U (toim.) (2015). Terveellinen, turvallinen ja hyvinvoiva oppilaitos. Opas ympäristön ja yhteisön monialaiseen tarkastamiseen. [THL, Ohjaus 7/2015](#).

Holmila M, Warpenius K, Warsell L, Kesänen M & Tamminen I (2009). Paikallinen alkoholipoliitikka. Pakka-hankkeen loppuraportti. [THL, raportti 5/2009](#).

Jääskeläinen M (2016). [Arvio eräistä alkoholin ja huumeiden käytön aiheuttamista väillisyistä kustannuksista Suomessa vuonna 2012](#).

Yhteiskuntapolitiikka 81 (2016):6.

Jääskeläinen M, Holmila M, Notkola IL & Raitasalo K. (2016). Mental disorders and harmful substance use in children of substance abusing parents: A longitudinal register-based study on a complete birth cohort born in 1991. Drug and Alcohol Review, 35(6), 728-740. DOI:10.1111/dar.12417.

Kesänen M, Strand T (2020). Mini-interventio auttaa, rakenteinen kirjaaminen kannattaa. [THL, Tiedä ja toimi -kortti 1/2020](#).

Gieldaláhka (410/2015).

Kuussaari K & Hirschovits-Gerz T (2016). Co-occurrence of substance use related and mental health problems in the Finnish social and health care system. Scandinavian Journal of Public Health 2016; 44: 202–209.

Láhka eastadeaddji gárrenávnnasbarggu ordnemii (523/2015).

Lainio-Peltola M, Jalo N, Marjanen K, Iho A, Kaupinsalo K, Aurasuo J, Lahtinen

J, Rosenqvist T (2020). Päihde- ja pelikasvatus oppilaitoksissa - opas suunnitelmiin tekoon ja varhaiseen tunnistamiseen.

[Aluehallintovirastojen julkaisuja 85/2020](#).

Leimio S (2020). Mini-interventio arjessa näkyväksi.

[Sosiaalialan osaamiskeskus Verson työpapereita 1/2020](#).

Markkula J, Fors R, Hamilas M, Heimala H, Kejonen A, Kokkonen T & Tamminen I (2014). Ehkäisevän päihdetyön rakenteet kunnissa 2013 – tietoa laadukkaan toiminnan pohjaksi. [THL, Tutkimuksesta tiiviisti 15/2014](#).

Markkula J, Karlsson T, Kesänen M, Partanen A, Ruokolainen O, Warpenius K (2017a). Kunta päihdehaittojen ehkäisijänä - hyvinvointia kuntalaisille, elinvoimaa kunnalle. [THL, Päättösten tueksi 2/2017](#).

Markkula J, Montonen M, Warpenius K (2017b). Tapaturmapotilaan alkoholin ongelmakäytön tunnistaminen, puheeksiotto ja tuki päivystyspoliklinikalla.

[THL, Tutkimuksesta tiiviisti 34/2017](#).

Markkula J, Kytö S, Hakulinen T, Lindberg P (2018). Lastenneuvola ja varhais-kasvatus lapsen pääteettömän kasvuumpäristön tukena.

[THL, Tiedä ja toimi -kortti 1/2018.](#)

Markkula J & Warpenius K (2017). Ehkäisevän päähdetyön rakenteet kunnissa 2016 - sote- ja maakuntauudistuksen kynnyksellä. THL, [Tutkimuksesta tiiviisti 15/2017.](#)

Martikainen P, Mäkelä P, Peltonen R & Myrskylä M (2014). Income differences in life expectancy: the changing contribution of harmful consumption of alcohol and smoking. *Epidemiology* 25(2):182–190.

Mäkelä P (2018). Miten työkkäisten yhteiskunnallinen asema on yhteydessä al-koholinkäyttöön? Teoksessa Mäkelä P, Härkönen J, Lintonen T, Tigerstedt C & Warpenius K (toim.). Nämä Suomi juo. Suomalaisten muuttuvat alkoholin käyttötavat. [THL, Teema 29.](#)

Mäkelä P, Martikainen P & Peltonen M (2017). Sosioekonomiset erot alkoholikuolleisuudessa ja alkoholin käytössä. [THL, Tutkimuksesta tiiviisti 4/2017.](#)

Raitasalo K & Jääskeläinen M & Holmila M (2016). Vanhempien päähdeongelmista aiheutuvat haitat lapselle. Teoksessa: Holmila M, Raitasalo K & Tigerstedt C (toim.) Sukupolvien sillat ja kasvamisen karikot – vanhemmat, lapset ja alkoholi, THL.

Raitasalo K & Kuussaari K (2018). Vanhempien päähdeongelma usein huostaanoton taustalla. Tiimi 3/2018.

Renko E (2016). Alkoholin käytön mini-interventio aikuissosiaalityössä. [THL, Tutkimuksesta tiiviisti 24/2016.](#)

30 Lapin aluehallintovirasto | Ehkäisevän päähdetyön rakenteet 2020

Ruokolainen O, Heloma A, Jousilahti P, Lahti J, Pentala-Nikulainen O, Rahkonen O & Puska P (2019a). Thirty-eight-year trends of educational differences in smoking in Finland. *International Journal of Public Health*, 2019; 64(6), 853-860.

Ruokolainen O, Ollila H, Lahti J & Rahkonen O (2019b). Intergenerational social mobility, smoking and smokeless tobacco (snus) use among adolescents during 2008–2017. *Addictive Behaviors* Vol. 98, November 2019, 106022.

Selin J, Raisamo S, Heiskanen M & Toikka A (2018). Onko hajasijoitettujen rahapeliautomaattien suhteellinen määrä suurempi sosioekonomisesti haavoittuvilla asuinalueilla? *Yhteiskuntapolitiikka* 83 (2018):3.

Soikkeli M & Warsell L (toim.) (2013). Laatutähteä kiertämässä. Ehkäisevän päähdetyön laatuksikirja. [THL, Kide 21. Tampere.](#)

SDM (2020). Buresveadjima, dearvvašvođa ja dorvvolašvođa ovddideapmi 2030 – stáhtarái prinsihppamearrádus. SDM 17.6.2020.

STM (2015). Eastadeaddji gárrenávnasbargu doaibmaprограмма. Alkohola-, narkotihka- ja ruhtaspeallohehttehusaid ja duhpáhastima geahpedeapmi. [SDM:a almmustahtimat 2015:19.](#)

Strand T (2011). Ehkäisevä päihdetyö Suomessa 2011 – Missä mennään, minne haluamme? [THL, Raportti 37/2011.](#)

Tarkiainen L, Martikainen P, Peltonen R, Remes H (2017). Sosiaaliryhmien elinajanodote-erojen kasvu on pääosin pysähtynyt. Suomen lääkärilehti 2017;72(9):588-593c.

Dearvvašvuođadikšunláchka (1326/2010).

DBL, Alkohola, duhpát ja sorjavašvuođat -neahttiiddut > Alkohola > Ná Suopma juhká: [www.thl.fi/alkoholi.](#)

DBL, Alkohola, duhpát ja sorjavašvuođat -neahttiiddut > Eastadeaddji gárrenávnasbargu > Eastadeaddji gárrenávnasbarggu jođiheapmi > [Gárrenávnasčoavddaindikáhtorat.](#)

DBL, Alkohola, duhpát ja sorjavašvuođat -neahttiiddut > Eastadeaddji gárrenávnasbargu > Eastadeaddji gárrenávnasbarggu jođiheapmi > Ovdamearkkat eastadeaddji gárrenávnasbarggu kordinašuvnna.

DBL, Alkohola, duhpát ja sorjavašvuođat -neahttiiddut > Eastadeaddji gárrenávnasbargu > Sáhkan váldin ja mini-intervenšuvdna: [www.thl.fi/puheeksiotto.](#)

DBL, Alkohola, duhpát ja sorjavašvuođat -neahttiiddut > Eastadeaddji gárrenávnasbargu > Pakka-doaibmamálle eastadeaddji gárrenávnasbargui: [www.thl.fi/pakka.](#)

DBL, Alkohola, duhpát ja sorjavašvuođat -neahttiiddut > Eastadeaddji gárrenávnasbargu > Eastadeaddji gárrenávnasbarggu jođiheapmi > Eastadeaddji gárrenávnasbarggu árvvoštallan ja čuovvun > [Eastadeaddji gárrenávnasbargu gieldtain -dihošteapmi.](#)

DBL, Sotkanet: [www.sotkanet.fi](#) > Alkohola, duhpát ja sorjavašvuođat > Gieldda ja guovllu gárrenávnasčoavddaindikáhtorat.

DBL (2017a). Báikkálaš cealkámuš alkoholahálddahusa ja eastadeaddji gárrenávnasbarggu doarjan. [DBL, Dieđe ja doaimma -koarta 3/2017.](#)

DBL (2017b). Dáhpedorbmpasienttaid alkoholageavaheami sáhkan váldin. [DBL, Dieđe ja doaimma -11/2017.](#)

DBL (2017c). Pakka-doaibmamálle – álggat doaimma ja sihkkarastte kvaliteahta. DBL, Brošyra 2017.

DBL (2016a). Eastadeaddji gárrenávnasbargu oassin buresbirgejupmemuitalusaid. [DBL, Dieđe ja doaimma -3/2016.](#)

DBL (2016b). Jeara ja rávve. Alkohola geavaheami mini-intervenšuvdna rávisolbmuid sosiálabarggus. [DBL, Dieđe ja doaimma -10/2016.](#)

DBL (2020). Gárrenávnastatistikalaš jahkegirji 2019 – Alkohola ja narkotihkat. [Suomen virallinen tilasto, THL, Sosialiturva 2019.](#)

Tigerstedt C, Mäkelä P & Warpenius K (2018): Millaisia haittoja juomisesta koituu muille kuin juojalle itselleen? Teoksessa Mäkelä P, Härkönen J, Lintonen T,

Tigerstedt C & Warpenius K (toim.). Nämä Suomi juo. Suomalaisen muuttuvat alkoholin käyttötavat. [THL, Teema 29.](#)

Tilastokeskus (2019). Kuolemansyyt [verkkosulkaisu], Suomen virallinen tilasto (SVT). Päivitetty 16.12.2019. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 15.6.2020].

Torikka A, Kaltiala-Heino R, Luukkala T & Rimpelä A (2016). Trends in Alcohol Use among Adolescents from 2000 to 2011: The Role of Socioeconomic Status and Depression. *Alcohol and Alcoholism* 2016, 1-8.

Vorma H, Rotko T, Larivaara M, Kosloff A (2020). Kansallinen mielenterveysstrategia ja itsemurhien ehkäisyohjelma vuosille 2020–2030.

[Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 6: 2020.](#)

Vähänen M (2015). Tupakoinnin yhteiskunnalliset kustannukset ja niiden arvointimenetelmät. [THL, Raportti 15/2015.](#)

Warpenius K (2002). Kuka ottaisi vastuun?: Ehkäisevän päihdetyön yhdyshenkilöverkoston perustamisen arvointi. Raportteja, Stakes: 270.

Warpenius K & Markkula J (2018). Ehkäisevän päihdetyön nykytila ja tulevaisuus kunnissa: Vuoden 2016 kuntakyselyn tulokset. [THL, Raportti 9/2018.](#)

Warpenius K, Markkula J & Mäkelä P (2018). Millaisia käsityksiä suomalaisilla on alkoholinkäytön terveysriskeistä? Teoksessa Mäkelä P, Härkönen J, Lintonen T, Tigerstedt C & Warpenius K (toim.). Nämä Suomi juo. Suomalaisen muuttuvat alkoholin käyttötavat. [THL, Teema 29.](#)

8 Mielddus

8.1 Mielddus 1. Láhka eastadeaddji gárrenávnasbarggu ordnemis (523/2015)

Riikkabeivviid mearrádusa mielde ásahuvvo:

1 § Almmolaš válđi fuolaha dán lága mielde alkohola, duhpáha, narkotihka ja eará gárihuvvamii ávkkástallon ávdnasiid ja ruhtaspeallama mielddisbuktán hehttehusaid eastadeamis ovttasbarggus almmolašávkkálaš servošiiguin.

2 § Dán lágas oaivvildit: 1) gárrenávdnasiin alkohola sistisdoallan ávdnasiid, narkotihkaávdnasiid ja eará ávdnasiid; 2) eastadeaddji gárrenávnasbargguin doaimma, mainna geahpedit gárrenávdnasiid geavaheami ja geavaheamis šaddan dearvvašvuodalaš, sosiála ja servodatlaš hehttehusaid. Mii dán lágas ásahuvvo gárrenávdnasiin, guoská maiddái duhpábtuktagiid ja ruhtaspeallama.

3 § Eastadeaddji gárrenávnnaſbargu galgá vuodđuduuvvat gárrenávdnasiid geavaheami ja das šaddan hehttehusaid čuovvumii, geavahusas lean dieđalaš duođaštusaide ja buriide geavadagaide. Eastadeaddji gárrenávnnaſbarggus galgá giddet fuomášumi maiddái eará go gárrenávdnasiid geavaheaddjiide šaddan hehttehusaide.

4 § Sosiála- ja dearvvašvuodđaministerija jođiha Dearvvašvuoda ja buresveadjima lágádus ovddida ja stivre eastadeaddji gárrenávnnaſbarggu olles riikkas ovttasbarggus eará virgeoapmahaččaiguin.

Guovlluhálddahuſdoaimmahagat stivrejtit doaibmaguovlluideaset eastadeaddji gárrenávnnaſbarggu, plánejit ja ovddidit dan ovttasbarggus eará virgeoapmahaččaiguin ja servošiiguin sihke dorjot doaibmaguovlluideaset gielddaid eastadeaddji gárrenávnnaſbarggu ollašuhttimis ja ovddideamis.

5 § Gielda fuolaha eastadeaddji gárrenávnnaſbarggu dárbbu čuvvon organiseremis guovllustis ja namaha eastadeaddji gárrenávnnaſbarggu doaimmain vástidan doaibmaorgána. Doaibmaorgána bargun lea:

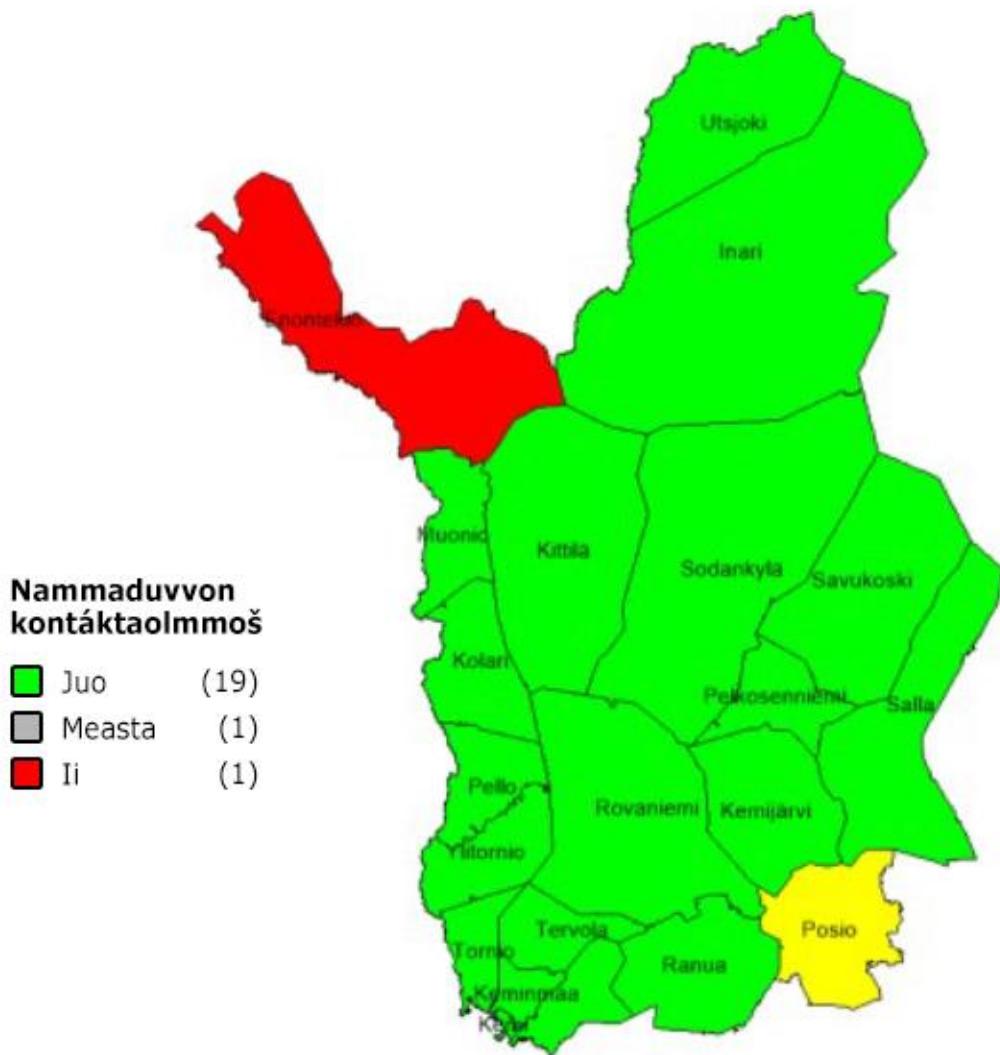
1. fuolahit gieldda gárrendiliin čuovvumis ja daid guoskevaš dieđiheamis;
2. fuolahit das, ahte gárrenhehttehusat ja daid geahpedeami guoskevaš diehtu fállojuvvo priváhta olbmuide ja oppa álbmogii;
3. lasihit ja doarjut gárrenhehttehusaid eastadan doaimmaid čehppodaga buot gieldda doaimmain;
4. evttoha ja ovddida eastadeaddji gárrenávnnaſbarggu doaimmaid gieldda hálldahuſas, eandalii sosiála- ja dearvvašvuodđafuolahuſas, čuvgehus-, lihkadan- ja nuoraiddoaimmas ja ealáhuseallimis;
5. Fuolahit das, ahte čuoggás 4 oaivvilduvvon gieldda doaimmat heivehuvvojtit oktii bolesa, alkoholalága (1143/1994) ja duhpátlága (549/2016) čuovvuma bearráigeahčus, ealáhuseallima ja eandalii eastadeaddji gárrenávnnaſbargui oassálastán oppalašávkkálaš servošiid eastadeaddji gárrenávnnaſbargui gullan ja daid dorjon doaimmaiguin.
(29.6.2015)

Gieldda eastadeaddji gárrenávnnaſbargui heivehuvvo lassin, maid dearvvašvuodđafuolahuſága (1326/2010) 11 ja 12 §:s ásahuvvo dearvvašvuoda ja buresveadjima ovddideamis ja dan guoskevaš plánemis ja reporteremis.

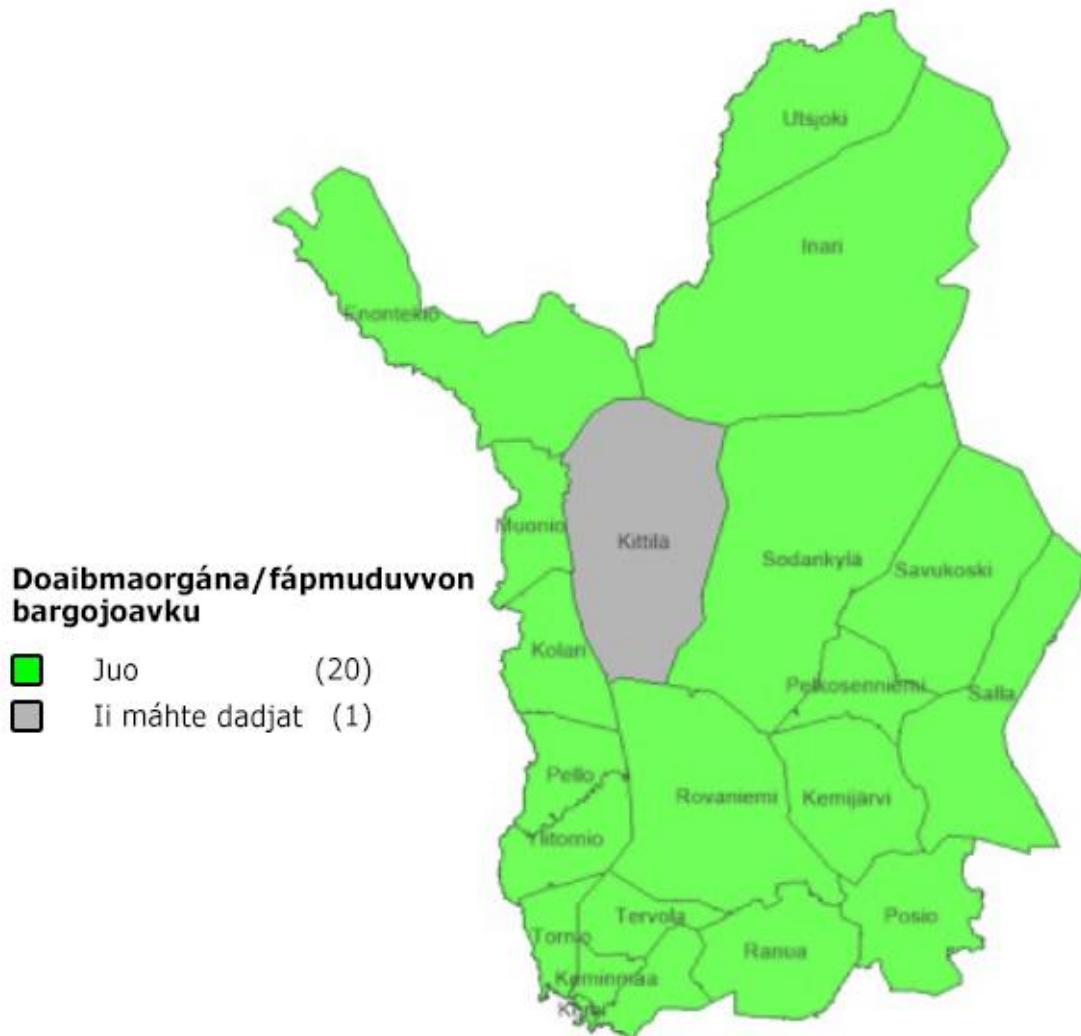
6 § Gielda galgá eastadeaddji gárrenávnnaſbarggu oktavuođas ovddidit ássiid oassálastin- ja váikkuhanvejolašvuodđaid gárrenávdnasiid dagahan hehttehusaid geahpedeapmin virgeoapmahašovttasbargguin, virgeoapmahaččaide addojuvvon cealkámušaiguin ja gieldda iežas doaimmaiguin.

7 § Dát láhka boahtá fápmui 1 beaivve juovlamánu 2015. Dáinna lágain gomihuvvo jugahisvuodaláhka (828/1982). HE 339/2014, StVM 53/2014, EV 365/2014 Nuppástusásahusaid fápmuiboahtin ja heiveheapmi: 29.6.2016/553: Dát láhka boahtá fápmui 15 beaivve borgemánu 2016. HE 15/2016, StVM 7/2016, EV 83/2016

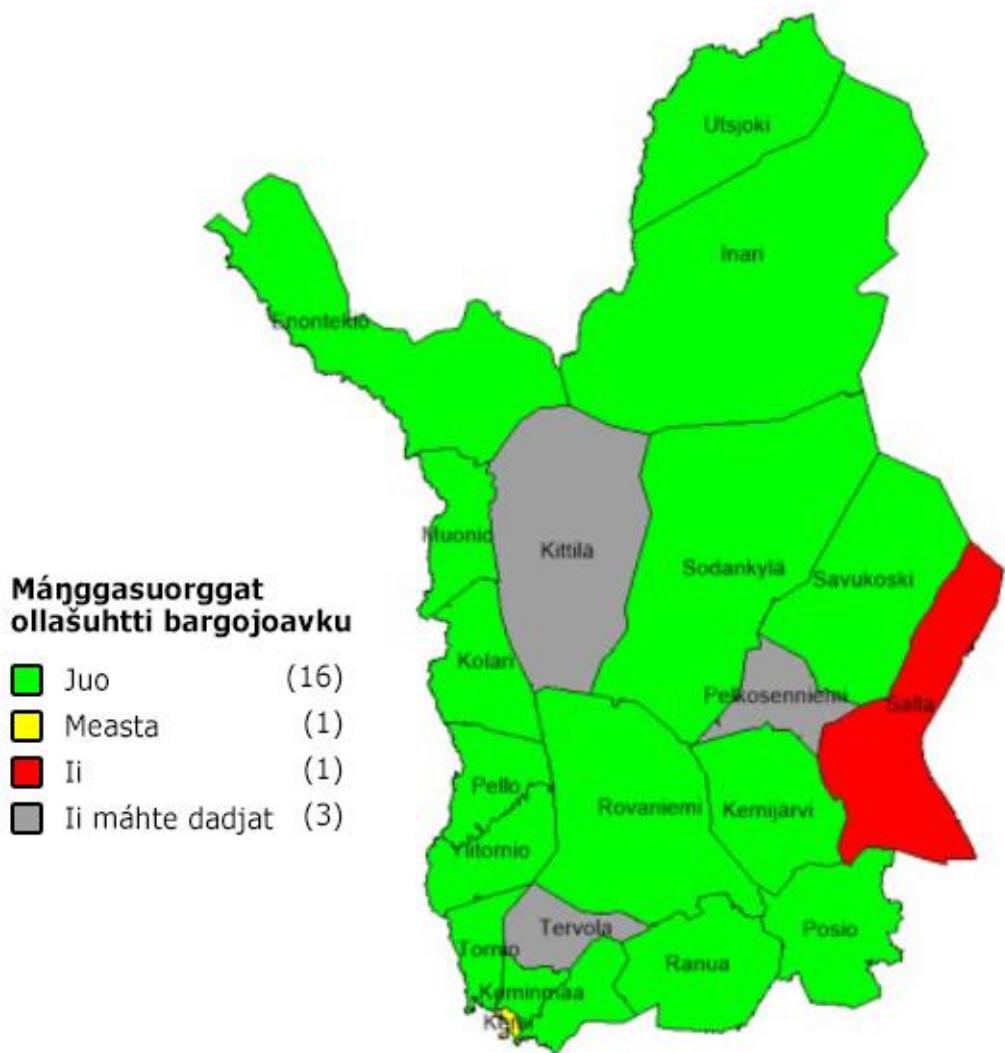
8.2 Mielddus 2. Eastadeaddji gárrenávnnasbarggu namahuvvon kontáktaolmmoš Lappi guovlluhálddahusdoaimmahaga doaibmaguovllus j. 2020.

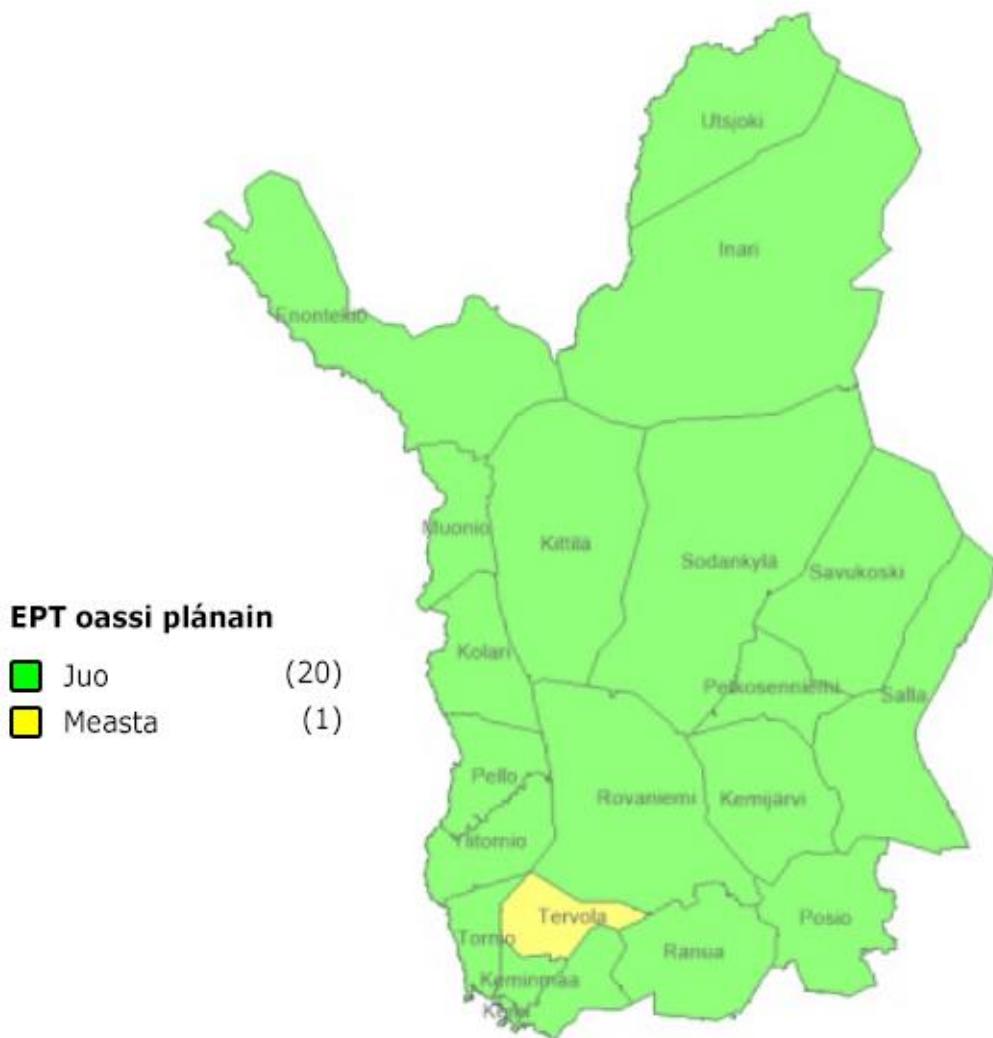
8.3 Mielddus 3. Eastadeaddji gárrenávnnasbarggus vástidan doaibmaorgána ja dahje doaibmaorgána fápmudan bargojoavku Lappi guovlluhálddahusdoaimmahaga doaibmaguovillus j. 2020

8.4 Mielddus 4. Eastadeaddji gárrenávnnasbarggu ollašuhhti máŋggasuorggat bargojoavku Lappi guovlluhálddahusdoaimmahaga doaibmaguovillus j. 2020.

8.5 Mielddus 5. Eastadeaddji gárrenávnnasbarggu sistisdoallan doaibmaplána Lappi guovlluhálddahusdoaimmahaga doaibmaguovllus j. 2020.

**Lappi
guovlluhálddahusdoaimmahat**

Roavvenjárga

2020